

An Anthropological Study of the Contexts for Belief in the Existence of Treasure in Mazandaran

Amir Hashemi Moghaddam^I, Kobra Kheleghi^{II}, Roja Divi^{III}, Soheila Sadati^{IV}

 <https://doi.org/10.22084/csr.2026.32098.2431>

Received: 2025/07/28; Revised: 2025/11/07; Accepted: 2025/11/19

Type of Article: **Research**

Pp: 147-170

Abstract

The belief in the existence of treasure has been prevalent among many people in the world. Mazandaran province is one of the regions where this belief is very widespread due to its geographical, natural and historical conditions. A lot of its people believe that the treasures of Mazandaran can be found by having a treasure-finding device, treasure map, amulets and people who are knowledgeable. This is while many of these stories and beliefs are false. It was expected that with the increase in knowledge and awareness in the contemporary era, such beliefs would fade. However, the volume of activity of unauthorized diggers and the wide spread of stories related to treasure show the opposite of this expectation. Therefore, the main issue of the present research is why such beliefs are still common among people and why this belief is strong in Mazandaran province. To answer such a question, in addition to analyzing historical documents, treasure-finding news in the media and social networks was also examined. Also, 25 Mazandaran residents who believed in the existence of treasure in the province, some of whom had a history of illegal excavation, were interviewed. These findings were then categorized and analyzed based on George Foster's theory of "limited good". Accordingly, the existence of limited opportunities for access to resources and economic progress not only causes people to tend towards treasure hunting, but also causes anyone who has achieved economic progress by any means to be accused of treasure hunting by the public.

Keywords: Treasure Hunting, Digging, Treasure Stories, Mazandaran Province, Limited Goodness, George Foster.

I. Assistant Professor, Department of Anthropology, Faculty of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (Corresponding Author).

Email: moghaddames@umz.ac.ir

II. Bachelor in Anthropology, Department of Anthropology, Faculty of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

III. Bachelor in Anthropology, Department of Anthropology, Faculty of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

IV. Bachelor in Anthropology, Department of Anthropology, Faculty of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Citations: Hashemi Moghaddam, A., Kheleghi, K., Divi, R. & Sadati, S., (2026). "An Anthropological Study of the Contexts for Belief in the Existence of Treasure in Mazandaran". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 14(27): 147-170. <https://doi.org/10.22084/csr.2026.32098.2431>

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_6552.html?lang=en

Publisher & Owner: Bu-Ali Sina University.

Copyright © 2026 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

1. Introduction

The belief in the existence of treasure and the many stories about treasure have an ancient history in the world; however, recent research (for example, Dillinger, 2012; Chelik, 2020) shows that the belief in the existence of treasure and treasure hunting has grown greatly in modern times. Therefore, many people who believe in the existence of such a hidden reservoir try to reach it to make their dream of becoming rich overnight a reality. Mazandaran province, due to its specific geographical conditions (tall mountains and dense forests that make easy to conceal everything in it) and its historical background (which has been the location of many local and rebellious governments against the caliphs of Islam and the kings of Iran), is among the regions where the belief in the existence of treasure is strong (Hashemi-Moghaddam et al., 1404). Many of these people cause irreparable damage to historical or natural sites by digging in them. The main question of the present study is: What are the most important factors and grounds for believing in the existence of treasure in Mazandaran Province?

Many studies have been conducted on treasure hunting in Iran, mainly focusing on the legal and regulatory status of this work (Shafia, 2013; Shakeri and Khodabakhshi, 2011; Rezaei-Rad et al., 2012; Shahorani, 2013; Arzhang, 2014; Safaei, 2018; Soroush, 2019). Some also focus on the economic aspect of digging and the financial needs of diggers (for example: Arvand, 2012; Ghani-Kolheloo, 2009). Khalili and Rezaei (2019) have studied unauthorized excavations and accidental discoveries in Mazandaran over the past two centuries based on written documents and folk tales. The closest research to the present study was conducted by Hashemi Moghaddam et al. (1404) on the reasons for the failure of unauthorized diggers and treasure hunters from the perspective of Mazandaran people, which shows that treasure hunters and the people of Mazandaran believe that supernatural forces such as magic and talismans prevent them from accessing treasures.

The most important foreign research includes the following: Onder Çelik (2020), in his doctoral thesis on the treasure hunt by Turkish Kurds in areas where Armenians were massacred in 1915, uses an ethnographic method to find the narratives of treasure hunters in the Van region of Turkey. Johannes Dillinger (2012) shows the relationship between treasure hunting and supernatural forces in Europe and North America in the early modern era in an anthropological study. George Foster proposed the theory of "limited good" about beliefs related to treasure in 1971. In his opinion, in societies with a stagnant economy and no possibility of economic progress, anyone who becomes rich may be accused of treasure hunting by those around them, because they believe that in this society, good is so limited that it is not possible to normally earn a large amount of good and income. This view of Foster is the theoretical framework of the present study, which was obtained through interviews with 28 people who believe in the existence of treasure in Mazandaran.

2. Findings

As stated in the introduction, many Mazandaran citizens have a deep belief in the existence of treasure in this region, and their most important reasons for this belief include the following:

1. The special geographical and historical situation of Mazandaran is such that many people believe it was a suitable place to hide treasures. Because many local governments have been present here before and after Islam (Akbari Mafakher. 2012: 34; Esmaili, 2008; Shayestefar, 2003; Azami Sangsari, 2015: 3)

and because the dense Hyrcanian forests and the towering Alborz mountains have been suitable places to hide treasures, the wealth of these local governments has been hidden in these forests and mountains. For example, interviewee number 19, a 60-year-old man, said in this context:

In the past, Mazandaran was important to kings and khans, and also because of the mountains and forests it had, kings who were defeated would come here and hide their treasures and assets here so that they would not fall into the hands of enemies.

2. Stories related to treasure: The geographical and historical-political situation of Mazandaran mentioned above has caused many stories about the existence of treasure in this part of the country to spread (MacKenzie, 1980; Rabino, 2011), and the prevalence of these stories fuels the belief in the existence of treasure in this place. These stories can be categorized into several subgroups: supernatural stories that refer to the role of supernatural elements in the hiding or revealing of treasures; Storytellers who deliberately spread stories related to treasure (such as sellers of treasure-hunting devices who encourage others to buy the device and search for treasure); stories of people getting rich suddenly, accusing those who have become rich suddenly of finding treasure. This last category is important given the conditions in Mazandaran, where land prices have increased significantly due to the climate and tourism in recent years.

3. The existence of texts called “Ganjnameh” (the book of treasure) that have existed for a long time and many fake copies of them are also bought and sold.

4. Movies and series related to treasure hunting that have many fans and their subject matter can lead to the incitement of treasure lovers.

5. The existence of place names related to treasure, as there are many hills and villages in Mazandaran called “Ganj-Afroz” (treasure brighten), “Zar-Kati” (gold hill), “Talajou” (gold digger) and similar names, and some people believe that they were given such names because of the existence of treasure in this area. The findings of this research show that such beliefs are not only limited to ordinary and poorly educated people; rather, a large number of students and even university professors believe in the existence of abundant treasures in Mazandaran and the possibility of accessing them.

3. Conclusion

In response to the main question about the most important reasons for believing in the existence of treasure in Mazandaran, the authors of this study believe that the stories about many people becoming rich overnight in Mazandaran are the main reason for this belief. This situation is exactly consistent with Foster’s (1964) views on storytelling for treasure in places with a stagnant economy. The economic situation of Iran, especially in recent years, has made it difficult for individuals to move and grow economically through legal means and through effort and perseverance. Therefore, any kind of economic growth of individuals is seen by others as using illegal means, and in this context, treasure hunting is one of the first ideas that comes to people’s minds. The findings of this study showed that the sharp increase in land prices in Mazandaran in recent decades, which caused their owners to suddenly become rich by selling them, along with the encroachment on natural resource lands and their illegal sale by some other Mazandarans, led to the formation of a class of wealthy Mazandarans. Putting this point next to the findings of the study, especially the section related to the storytelling about treasure-hunting of

people who became rich overnight, shows that many of these stories were either made about those who suddenly became rich by selling land legally or illegally in this province, or by the people themselves who became rich by selling land illegally, but do not want others to know about the method of their illegal wealth. The prevalence of these stories leads to encouraging other people to dig illegally. This is consistent with the findings of Arvand (2012) and Ghani Kaleloo (2009), who focused on the economic aspects of drilling.

This situation seems likely to continue, both due to Iran's stagnant and sick economy, where the means of earning income and becoming rich are generally illegal (and in Mazandaran, this mostly occurs through the sale of natural resource lands or other people's land) and due to the high demand for property and land in Mazandaran, following the critical water and environmental conditions, neither of which have a clear prospect of resolving.

Acknowledgements

Most of the findings of this study were collected by students of the "Investigation of Iranian Social Problems" course in the undergraduate anthropology department of the Faculty of Cultural Heritage, University of Mazandaran. Three of them were named as co-authors in this article; however, due to the limitations of scientific journals, it was not possible to include all of their names as authors. Therefore, we consider it necessary to mention the names of the remaining students here as well. In alphabetical order, ladies and gentlemen: Fatemeh Esmaili, Ghazal Eslami, Sara Ashrafinia, Motahareh Tourani, Fatemeh Zahra Hassanzadeh, Narges Darvishi, Fatemeh Rezaei, Hannaneh Saversofla, Fatemeh Sharifi, Sahebeh Alizadeh, Zari Namdarpour, and Mohammad Mehdi Valinejad.

Authors' Contributions

The gathering of most of the field data for this study was the responsibility of the second to fourth authors. However, the writing of the introduction, research background, theoretical framework, research methodology, categorization of findings, analysis, and conclusion sections was the responsibility of the first author.

Conflict of interest

This research was financed by a research grant from the University of Mazandaran.

بررسی انسان‌شناختی زمینه‌های باورمندی به وجود گنج در مازندران

امیر هاشمی مقدم^I (ORCID)، کبری خالقی^{II}، روجا دیوی^{III}، سهیلا ساداتی^{IV}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.22084/csr.2026.32098.2431>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۸

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۷۰-۱۴۷

چکیده

باور به وجود گنج از دوره‌های گذشته تا به امروز در میان بسیاری از مردم ایران و جهان رواج داشته و دارد. استان مازندران یکی از مناطقی است که باور به وجود گنج در آنجا به دلیل شرایط جغرافیایی، طبیعی و تاریخی‌اش بسیار گسترده است. باورمندان بر این عقیده‌اند که گنج‌های مازندران را با داشتن دستگاه گنج‌یاب، نقشه گنج، طلسم و افراد آگاه به این امور می‌توان به دست آورد. این درحالی است که بسیاری از داستان‌ها و باورها در این زمینه نادرست است. انتظار می‌رفت با افزایش دانش و آگاهی در دوران معاصر، چنین باورهایی کمرنگ شود؛ اما حجم فعالیت حفاران غیرمجاز و گستردگی رواج داستان‌های مرتبط با گنج، خلاف این انتظار را نشان می‌دهد؛ بنابراین، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که، چرا چنین باورهایی هم‌چنان در میان مردم رایج است و چرا در استان مازندران این باور قوی است؟ برای رسیدن به پاسخ چنین پرسشی، از هر دو روش اسنادی و میدانی استفاده گردیده است. در روش اسنادی، به جز واکاوی اسناد تاریخی، اخبار گنج‌یابی در رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی هم بررسی شده است. در روش میدانی، تکنیک اصلی، مصاحبه عمیق با ۲۵ مازندرانی باورمند به وجود گنج در این استان بود که برخی‌شان سابقه حفاری غیرمجاز نیز داشتند. این یافته‌ها سپس دسته‌بندی و بر پایه نظریه «خیر محدود» «جرج فاستر»، مورد تحلیل قرار گرفتند. بر این اساس، وجود فرصت‌های محدود برای دسترسی به منابع و پیشرفت اقتصادی، نه تنها عامل گرایش مردم به سمت گنج‌یابی می‌شود، بلکه باعث می‌شود بسیاری افراد که از نظر اقتصادی پیشرفت می‌کنند، فارغ از راه و روشی که به این پیشرفت رسیده‌اند، از سوی مردم متهم به گنج‌یابی شوند.

کلیدواژگان: گنج‌یابی، حفاری غیرمجاز، داستان‌های گنج، استان مازندران، خیر محدود، جرج فاستر.

I. استادیار گروه مردم‌شناسی، دانشکده میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول).

Email: moghaddames@umz.ac.ir

II. کارشناس گروه مردم‌شناسی، دانشکده میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

III. کارشناس گروه مردم‌شناسی، دانشکده میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

IV. کارشناس گروه مردم‌شناسی، دانشکده میراث‌فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

ارجاع به مقاله: هاشمی مقدم، امیر؛ خالقی، کبری؛ دیوی، روجا؛ و ساداتی، سهیلا. (۱۴۰۴). «بررسی انسان‌شناختی زمینه‌های باورمندی به وجود گنج در مازندران».

پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۴(۲۷): ۱۴۷-۱۷۰. <https://doi.org/10.22084/csr.2026.32098.2431>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_6552.html

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است. Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

۱. مقدمه

باور به وجود گنج و داستان‌های فراوان درباره گنج، پیشینه‌ای کهن در جهان دارد؛ اما پژوهش‌های اخیر (برای نمونه، دیلینگر، ۲۰۱۲؛ چلیک، ۲۰۲۰) نشان می‌دهند باور به وجود گنج و گنج‌یابی در دوران معاصر رشد زیادی کرده است. گنج به تعریف «دیلینگر» (۲۰۱۲: ۳) «یک مخزن گمشده یا پنهان از آثار باستانی ارزشمند است»؛ بنابراین، بسیاری از افراد باورمند به وجود چنین مخزن پنهانی تلاش می‌کنند به آن دست‌یابند تا سودای یک شبه پول‌دار شدن شان به واقعیت پیوندند؛ اما در راه رسیدن به این هدف، نه تنها کمر همت به نابودی آثار تاریخی و میراث فرهنگی کشور بسته‌اند، بلکه عموماً با سوزاندن درختان کهن سال، منفجر کردن سنگ‌های بزرگ (که فکر می‌کنند نشانه است)، شکستن سنگ‌نگاره‌ها و سنگ‌نوشته‌های تاریخی (به امید یافتن گنجی پنهان درونش)، حفر قبور امام‌زادگان و گورستان‌های تاریخی و قدیمی، تقریباً جای‌جای سرزمین ایران را به سوی هرچه ویران‌تر شدن می‌کشاند.

مازندران با توجه به شرایط خاص جغرافیایی (کوه‌های سر به فلک کشیده و جنگل‌های انبوه که امکان پنهان شدن و پنهان کردن را آسان می‌سازد) و پیشینه تاریخی خود (که جایگاه بسیاری از حکومت‌های محلی و سرکش در برابر خلفای اسلام و پادشاهان ایران بوده)، از جمله مناطقی است که باور به وجود گنج در آنجا پررنگ است. در منابع تاریخی نیز به وجود چنین باورهایی در این استان برخورد می‌کنیم (برای نمونه: مرعشی، ۱۳۶۴؛ ابن‌اسفندیار، ۱۳۶۶؛ هر دو به نقل از: خلیلی و رضایی، ۱۳۹۸؛ مکنزی، ۱۳۵۹؛ رابینو، ۱۳۹۰). این باورها تا به امروز تداوم یافته، به گونه‌ای که با حضور در میدان‌های مختلف اجتماعی در مازندران با گستردگی و رواج داستان‌های مربوط به گنج و گنج‌یابی یا خاطرات حفاری در نقاط تاریخی و حتی طبیعی این استان روبه‌رو می‌شویم (هاشمی‌مقدم و همکاران، ۱۴۰۴). دشوارگذر بودن بسیاری از مناطق کوهستانی و جنگلی در کنار فراوانی آثار و بناهای تاریخی این استان (که بیشترشان حفاظت شده نیستند) باعث شده امکان فعالیت حفاری غیرمجاز در این استان ساده باشد؛ البته حفاران بخش بسیار اندکی از باورمندان به وجود گنج در مازندران را به خود اختصاص می‌دهند؛ چراکه باور به وجود گنج‌های فراوان و امکان دست‌یابی به آن‌ها در میان بسیاری از مازندرانی‌ها وجود دارد. این مسئله تنها مختص افراد بی‌سواد یا غیردانشگاهی نیست، بلکه آن‌چنان‌که در این پژوهش نشان خواهیم داد، در میان دانشگاهیان، چه دانشجو و چه حتی استادان نیز رواج دارد.

هر شخص باورمند به وجود گنج و امکان دست‌یابی به آن، یک حفار غیرمجاز بالقوه است و هر حفار غیرمجاز، یک باورمند بالفعل به وجود گنج. به سخن دیگر، آسیب‌هایی که حفاران بالفعل به بناهای تاریخی، میراث فرهنگی و حتی میراث طبیعی وارد می‌کنند، در صورت فراهم شدن زمینه‌ها می‌تواند توسط حفاران بالقوه که همان باورمندان به وجود گنج است، تکرار شود. از سوی دیگر، حفاران غیرمجاز، بعضاً خانه، زندگی، خودرو و همه دارایی خود را می‌فروشند تا با پول آن بتوانند دستگاه گنج‌یاب، نقشه گنج، طلسم و... خریداری کنند. با نگاهی به اخبار رسانه‌ها در این زمینه می‌توان موارد بسیاری از فروپاشی خانواده‌ها، طلاق، قتل، ورشکستگی اقتصادی، به هدر رفتن سرمایه اقتصادی و توان جسمی و روحی افراد را دید. مواردی که جزو مهم‌ترین آسیب‌های این فعالیت‌هاست و نیازمند بررسی و ارائه راه‌کار برای کاهش آن‌ها؛ بنابراین، شناسایی دلایل باورمندی به وجود گنج‌های فراوان و امکان دست‌یابی به آن‌ها باید مورد شناسایی قرار گرفته و تا حد امکان برای زدودن آن‌ها چاره‌اندیشی و برنامه‌ریزی شود.

پرسش‌های پژوهش: پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که، مهم‌ترین عوامل و زمینه‌های باورمندی به وجود گنج در استان مازندران چیست؟ به سخن دیگر، چه عواملی باعث شده حتی بعضاً گروه‌های تحصیل‌کرده‌ای هم چون قشر دانشگاهی نیز به وجود گنج‌های گسترده و امکان دست‌یابی به آن در مازندران باور داشته باشند؟

۲. پیشینه پژوهش

چه در ایران و چه در جهان با پژوهش‌های زیادی در زمینه حفاری غیرمجاز و نیز گنج‌یابی روبه‌رو هستیم. دست‌کم در ایران، بیشتر پژوهش‌ها متمرکز بر نقصان‌های حقوقی و قانونی است که به افراد سودجو اجازه می‌دهد به سمت

چنین فعالیت‌هایی بروند (برای نمونه: شفیعا، ۱۴۰۲؛ شاکری و خدابخشی، ۱۳۹۰؛ غنی‌کله‌لو، ۱۳۸۸). اگرچه در سوی دیگر نیز، برخی پژوهش‌ها بر کفایت و مناسب بودن قوانین مربوط به حفظ آثار تاریخی و برخورد با سودجویان تأکید دارند (برای نمونه: رضایی‌راد و همکاران، ۱۴۰۱). برخی از پژوهش‌ها هم تمرکزشان بر بُعد اقتصادی حفاری و نیاز مالی حفاران متمرکز است (برای نمونه: آرون، ۱۳۹۱؛ غنی‌کله‌لو، ۱۳۸۸)؛ هم‌چنین، پایان‌نامه‌های نسبتاً زیادی نیز با همین نگرش و عموماً از سوی دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق انجام شده است (برای نمونه: شاهورانی، ۱۳۹۳؛ دری، ۱۳۹۳؛ زیده‌سرایلی، ۱۳۹۷؛ سروش، ۱۳۹۸).

نزدیک‌ترین پژوهش به مطالعه حاضر از سوی «هاشمی‌مقدم» و همکاران (۱۴۰۴) صورت گرفته است. نویسندگان در پژوهشی به دلایل ناکامی حفاران غیرمجاز و گنج‌یابان از نگاه مازندرانی‌ها پرداخته‌اند. در این پژوهش که بر پایه مصاحبه عمیق با ۲۸ مازندرانی صورت گرفته، نشان داده شده گنج‌یابان و مردمان مازندران باور دارند که نیروهای ماوراءطبیعی هم‌چون: جادو و طلسم، با روش‌هایی هم‌چون: پنهان کردن گنج‌ها از دید حفاران، تصعید گازهای خطرناک، ناپدید کردن گنج پس از کشف توسط حفاران یا آسیب زدن به حفارانی که گنج‌ها را برداشت می‌کنند، به محافظت از گنج‌ها می‌پردازند.

پژوهش دیگر تحت عنوان «شرحی بر اشیاء تاریخی به دست آمده از حفاری‌های غیرمجاز و کشفیات اتفاقی دو سده اخیر (از دوره قاجار تا پهلوی دوم) در مازندران، بر پایه اسناد مکتوب و روایت‌های عامیانه»، توسط «خلیلی» و «رضایی» (۱۳۹۸) انجام شده که با روش اسنادی و بررسی منابع تاریخی هم‌چون: کتب تاریخی، روزنامه‌های قدیمی، سفرنامه‌ها و هم‌چنین روایت‌های عامیانه ثبت شده، نشان می‌دهند بیشتر آن چه از این حفاری‌ها به دست آمده اکنون یا سرنوشت‌شان معلوم نیست یا چنان چه در اختیار میراث‌فرهنگی است، اطلاعات مربوط به کشف و جزئیاتش در دسترس نیست.

به جز این‌ها و همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، پژوهش‌های نسبتاً فراوان دیگری با نگاه حقوقی به حفاری انجام شده است. صرفاً به عنوان نمونه به دو مورد از آن‌ها اشاره می‌شود. یکی به عنوان نمونه‌ای از پژوهش‌هایی که به نقصان قوانین حقوقی در این زمینه اشاره دارد، و دیگری به عنوان نمونه‌ای از پژوهش‌هایی با دیدگاه برعکس. «سعید شفیعا» (۱۴۰۲) در پژوهشی تحت عنوان «ارائه بسته تقنینی مجازات اقدامات غیرمجاز مرتبط با تجهیزات کاوش یا اکتشاف میراث فرهنگی» که به سفارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی انجام داده، به بررسی رفتارهای جدید در زمینه حفاری غیرمجاز هم‌چون تبلیغ دستگاه‌های گنج‌یاب و برگزاری تورهای حفاری غیرمجاز در فضای مجازی پرداخته و نشان داده که قوانین مصوب در ایران متناسب با این فعالیت‌ها نبوده و صرفاً به جرم‌انگاری به‌کارگیری دستگاه‌های فلزیاب پرداخته است؛ این درحالی است که تبلیغ فروش این دستگاه‌ها و هم‌چنین فروش بسته‌های گنج‌یابی در فضای مجازی به شدت رواج یافته است. نویسنده ضمن تأکید بر لزوم به‌روزرسانی قوانین موضوعه در این زمینه، پیشنهاد می‌دهد از متخلفان جریمه مادی متناسب با حفاری دریافت گردیده و در راستای نگه‌داری از میراث فرهنگی هزینه شود. ضمن آن که باید به کسانی که به‌طور اتفاقی اشیائی را کشف می‌کنند، حق کشف متناسب پرداخت گردد. دست‌آخر باید مشارکت مردمی را در حفظ میراث فرهنگی افزایش داد.

اما در سوی دیگر، «رضایی‌راد» و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «مهم‌ترین مصادیق جرایم علیه میراث فرهنگی و تاریخی در سیاست کیفری ایران» تأکید دارند که سیاست‌گذاران فرهنگی و قانون‌گذاران به بیشتر ابعاد این حوزه توجه کرده. به‌طورمثال، در زمینه‌هایی هم‌چون: حفاری، تخریب، سرقت، قاچاق و... مصادیق را معرفی و مجازات متناسب با آن را مشخص کرده‌اند. درنهایت، نتیجه گرفته‌اند که «می‌توان گفت که جرم‌انگاری‌ها و کیفرگذاری‌ها به‌جا و سیاست‌ها سنجیده و کاربردی به نظر می‌رسد» (همان: ۶۴۸).

در کشورهای دیگر می‌توان به پژوهش‌هایی اندک‌شمار، اما قابل توجه درباره زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی حفاری رسید که برخی از آن‌ها در ادامه تشریح می‌شوند.

«اوندر چلیک» (۲۰۲۰) در پایان‌نامه دکترایش که درباره جست‌وجوی گنج توسط گروه‌های ترکیه در مناطقی که آرامنه

قتل عام شده‌اند بود، با روش مردم‌نگارانه به دنبال یافتن روایت‌های گنج‌یابان در منطقه وان ترکیه است. پس از نسل‌کشی ارمنه توسط عثمانی‌ها در سال ۱۹۱۵ م. روایتی میان شهروندان ترکیه شکل گرفت که ارمنی‌ها پیش از کشتار در خانه‌های شان یا هنگام کوچ اجباری منتهی به کشتار در مسیر و حتی در گورهای دسته‌جمعی، آثار ارزشمندشان هم چون طلا و جواهرات را پنهان می‌کردند. جست‌وجوی گنج‌های مرتبط با ارمنیان و داستان‌های مربوط به این گنج‌ها، محملی می‌شود برای نویسنده تا به نسل‌کشی ارمنی‌ها در ۱۹۱۵ م. خشونت‌ها علیه کردهای ترکیه در دهه‌های بعدی و حتی جنگ داخلی سوریه و سیل پناه‌جویان سوریه به سوی مناطق کردنشین ترکیه از این دریچه پردازد.

«ژوهانس دیلینگر» (۲۰۱۲) در پژوهشی تحت عنوان «گنج‌یابی جادویی در اروپا و امریکای شمالی» با نگاه انسان‌شناختی نسبت میان جست‌وجوی گنج با جهان ماوراء را در اروپا و امریکای شمالی اوایل دوران مدرن نشان می‌دهد. بر پایه یافته‌های اسنادی او، کار گنج‌یابی بیشتر یک کار گروهی بود که معمولاً یک جادوگر آشنا با طلسم‌های گنج در میان آنان حضور داشت؛ چرا که بسیاری از گنج‌ها دارای نگهبان بودند. برای نمونه، وجود روح سرگردان صاحب گنج ممکن است در نزدیکی محل آن گزارش شود. از آنجاکه در متن اصلی پژوهش به این اثر دیلینگر ارجاعات زیادی داده می‌شود، در اینجا توضیح بیشتری درباره این کتاب ارائه نمی‌شود.

«جرج فاستر»^۲، انسان‌شناس مشهور امریکایی، یکی از پیشگامان مطالعات انسان‌شناختی گنج در جهان است. او یک بار در سال ۱۹۶۴ م. مقاله‌ای درباره داستان‌های گنج در میان اهالی روستای تزینتزونتنان مکزیک پرداخت و سپس در سال ۱۹۷۱ م. در مقاله‌ای دیگر با بسط دیدگاهش، نظریه «خیر محدود» را مطرح نمود. از آنجا که چارچوب نظری این پژوهش بیشتر متکی به همین نظریات فاستر است، توضیح بیشتر در این زمینه، به بخش بعدی مוקول می‌شود.

۲-۱. چارچوب نظری

همان‌گونه که پیش‌تر نشان داده شد، نخستین و مهم‌ترین پژوهش‌های انسان‌شناختی مرتبط با گنج‌یابی را جرج فاستر انجام داده است. وی (۱۹۶۴: ۴۰) نشان داده است در روستای تزینتزونتنان مکزیک چون به‌طور عادی امکان رشد اقتصادی وجود ندارد، بنابراین چنان‌چه شخصی وضعیت اقتصادی اش بهبود می‌یابد، دیگر مردمان باور دارند که یا از طریق کلاه‌برداری از دیگران به این ثروت رسیده و یا ثروتی را از جهان دیگر به این جهان آورده است؛ و این دومی چیزی نیست به جز گنج‌های نهان در زمین. او می‌نویسد:

«در جوامعی که تصویر اقتصاد ایستا غالب است، ظهور ثروتی فراتر از آن‌چه که با فعالیت‌های اقتصادی سنتی فرد درگیر قابل توضیح است، توضیحاتی را ایجاد می‌کند که از طریق یک توالی سه مرحله‌ای دنبال می‌شود: الف) تجاوز به حقوق سایر روستاییان. ب) بهره‌برداری از منابع ثروت خارجی، به روش‌های صادقانه یا غیر صادقانه. ج) بهره‌برداری از منابع ثروت خارجی به روش‌های ماوراءالطبیعه یا خوش‌شانسی. دغدغه تزینتزونتنان با داستان‌های گنج - دسته سوم - نشان‌دهنده یک الگوی گسترده مکزیک است؛ به طوری که برای مکزیک، این فرضیه معتبر به نظر می‌رسد» (فاستر، ۱۹۶۴: ۴۳).

وی در ادامه توضیح می‌دهد در این جوامع، یک فرد هر چه قدر که صرفه‌جویی یا سخت‌کوشی کند، باز هم نمی‌تواند پیشرفت اقتصادی داشته باشد؛ بنابراین، جامعه به این نتیجه رسیده که برای افراد سخت‌کوش، هیچ فضیلت و ارزشی قائل نباشد. افراد فقط می‌توانند به شانس و اقبال خودشان امیدوار باشند. اگر دزدی را نادیده بگیریم، شانس تنها راه پیشرفت اقتصادی است.

فاستر (۱۹۶۴: ۴۳) توضیح می‌دهد همه جویندگان گنج در یک جامعه دهقانی سنتی مکزیک، مغازه باز کرده‌اند؛ چراکه در این جوامع با کار کشاورزی و دام‌داری نمی‌توان پول دار شد؛ بنابراین، افرادی که به دنبال گنج‌یابی هستند، مغازه باز می‌کنند تا پس از یافتن گنجی که به دنبالش هستند و ثروتمند شدن، مدعی شوند که از راه تجارت و بازرگانی درآمدشان افزایش پیدا کرده است. او شرکت در قرعه‌کشی‌های لاتاری را هم ذات گنج‌یابی می‌داند (همان: ۴۴).

فاستر، چند سال بعد در مقاله‌ای دیگر و بر پایه همین ادعای یافتن گنج در جامعه دهقانی مکزیک، تلاش کرد نظریه «خیر محدود» خود را پیروانند. او در این زمینه می‌نویسد: «منظور من از «تصویر خیر محدود» این است که حوزه‌های وسیعی از رفتار دهقانان به‌گونه‌ای الگوبرداری شده که نشان می‌دهد دهقانان جهان اجتماعی، اقتصادی و طبیعی خود (کل محیط خود) را به‌عنوان جهانی می‌بینند که در آن، همه چیزهای مطلوب در زندگی هم‌چون: زمین، ثروت، سلامت، دوستی و عشق، مردانگی و افتخار، احترام و منزلت، قدرت و نفوذ، امنیت و ایمنی، به مقدار محدود وجود دارند و تا آنجا که به دهقان مربوط می‌شود، همیشه کمیاب هستند؛ نه تنها این موارد و همه چیزهای خوب» دیگر به مقدار محدود و محدودی وجود دارند، بلکه علاوه بر این، هیچ راهی به‌طور مستقیم در قدرت دهقانان برای افزایش مقادیر موجود وجود ندارد» (فاستر، ۱۹۷۱: ۳۰۱).

در جامعه‌ای که چنین تصویری از محدودیت خیر در آن وجود داشته باشد، چنان‌چه کسی پیشرفت کند، معنایش این است که با دستبرد به منابع دیگران و کاستن از سهم آن‌ها بوده که به چنین موقعیتی دست پیدا کرده است؛ یعنی «هیچ راهی وجود ندارد که یک فرد بتواند پیشرفت کند، مگر به بهای زیان دیگران» (همان: ۳۰۸). او با تجزیه و تحلیل داستان‌های گنج در روستای تزنزونتنزان مکزیک، به این نکته پی برده که این داستان‌های یافتن گنج صرفاً در رابطه با افرادی شکل گرفته که به یک باره ثروتمند شده‌اند. چون جامعه، هیچ توضیحی برای این پیشرفت آن‌ها نداشته، به تئوری گنج‌یابی پناه برده است. فاستر همین پدیده را در کارهای انسان‌شناسان دیگری هم‌چون «واگلی» در شهری کوچک در آمازون و «فریدمن» در جنوب ایتالیا ردیابی می‌کند. «واضح است که نقش داستان‌های گنج در جوامعی مانند این، توضیح ثروتی است که به‌هیچ‌روش دیگری قابل توضیح نیست» (همان). این دیدگاه فاستر در پژوهش حاضر از دو بُعد کاربردی است؛ نخست نبود چشم‌انداز پیشرفت و بهبود اقتصادی در کشور در سال‌های اخیر، باعث شده شمار بیشتری از مردم به گنج و گنج‌یابی بیشتر بیندیشند. دوم، داستان‌های مربوط به گنج، توضیح و توجیهی شده برای ثروت افرادی که به یک باره به نان و نوایی رسیده و وضعیت زندگی‌شان از فقر یا طبقه متوسط اقتصادی اوج گرفته است. درباره این موارد، در یافته‌ها و نتیجه‌گیری بیشتر توضیح داده خواهد شد.

۳. روش اجرای پژوهش

پژوهش حاضر، عمدتاً بر پایه روش‌های کیفی و انسان‌شناختی انجام شده است. در این روش، هم از داده‌های اسنادی سود برده شده و هم از داده‌های میدانی. در بخش اسنادی عمده تمرکز بر داستان‌های مربوط به گنج در شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها بوده است. این مسئله به‌عنوان موضوع پژوهش در کلاس درس «بررسی مسائل اجتماعی ایران» دانشجویان کارشناسی مردم‌شناسی عنوان گردید و هرکدام به تنهایی آغاز به پژوهش و بررسی در این زمینه کردند. به جز نویسندگان این مقاله، شمار دیگری از دانشجویان نیز در گردآوری داده‌ها همکاری داشتند؛ اما نوع مواجهه خود دانشجویان با این مسئله هم درخور بررسی بود، که هم در یافته‌ها به آن اشاره می‌شود و هم واپسین بخش یافته‌ها به آن اختصاص داده شده است.

در بخش میدانی، اصلی‌ترین روش، مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند عمیق و هم‌چنین مشاهدات مشارکتی در برخی موارد بود. جامعه آماری همه باورمندان به وجود گنج و امکان دست‌یابی به آن توسط دستگاه گنج‌یاب یا طلسم و دعا در استان مازندران بوده است (چه کسانی که خود تجربه حفاری دارند و چه کسانی که ندارند). نمونه آماری ابتدا به روش دسترسی ساده انتخاب شد و سپس با روش گلوله‌برفی گسترش یافت. تجربه زیسته نویسندگان در محیط مازندران، خواه ناخواه گوش آن‌ها را با داستان‌های گنج آشنا کرده بود؛ اما پس از انتخاب این موضوع به‌عنوان مسئله پژوهش، تلاش کردند حتی تجربه‌های شخصی‌شان در این زمینه را به‌طور نظام‌مند ثبت و دسته‌بندی کنند. از آنجا که نویسنده اول، نزدیک دو دهه است درباره حفاری غیرمجاز و روایت‌های گنج مشغول مطالعه است، حجم زیادی از تجربیات شخصی‌اش در این زمینه را قبلاً ثبت کرده بود که برخی از آن موارد در اینجا مورد استفاده قرار گرفته

است. سراسر استان مازندران، محدوده جغرافیایی این پژوهش بود. بیشتر نویسندگان (که دانشجویان مردم‌شناسی بودند) به فراخور این‌که ساکن کدام منطقه باشند، مصاحبه‌ها و مشاهده‌ها را در همان منطقه انجام دادند؛ سپس گزارش‌های جداگانه‌شان ازسوی نویسنده اول، به‌عنوان داده‌های کیفی مورد استفاده قرار گرفته است؛ چراکه در دل نوشته‌های‌شان خاطرات شخصی و داستان‌های خانوادگی زیادی در این زمینه تعریف کردند و به‌صراحت می‌توان برخی از آنان را جزو باورمندان به وجود گنج و سودمند بودن حفاری غیرمجاز دانست.

مصاحبه‌ها را در پژوهش‌های کیفی و ازجمله انسان‌شناسی تا آنجا ادامه می‌دهند تا به اشباع نظری برسند؛ یعنی تا جایی‌که دیگر به یافته تازه‌ای دست نیابند. در این زمینه هر همکار پژوهشی به‌طور مستقل مصاحبه‌هایش را تا اشباع نظری ادامه داد؛ بنابراین با شمار زیادی مصاحبه روبه‌رو شدیم که اعتبار و روایی پژوهش را بالا می‌برد. نهایتاً ۲۵ مصاحبه که اطلاعات عمیق‌تری داشتند گزینش شد و مورد استفاده قرار گرفت. در ادامه، همه این گزارش‌های مستقل توسط نویسنده اول جمع‌شد و با تحلیل اولیه فایل مصاحبه‌ها و تحلیل ثانویه تحلیل‌های همکاران، گزارش نهایی تنظیم گردید.

جدول ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Tab. 1: Profile of interviewees (Authors, 2024).

ردیف	نام	سن	تحصیلات	محل زندگی	وضع تاهل
۱	آقای م.ا.	۳۹	دهیار	کیاسر	متاهل
۲	آقای س.و.	۶۵ ساله	دیپلم (معلم بازنشسته)	ساری	متاهل
۳	آقای م.ا.	۵۳	کارمند بانک	ساری	متاهل
۴	آقای ز.م.	۳۶ سال	کارشناسی افسری	بابل	متاهل
۵	خانم م.م.	۳۱ سال	دیپلمه	موزیرج بابل	متاهل
۶	آقای ح.م.	۳۶ سال	کارشناسی برق	موزیرج بابل	متاهل
۷	آقای ج.ق.	۳۵ سال	سیکل	گنج‌افروز بابل	مجرد
۸	خانم م.ر.	۶۴ سال	مقطع ابتدایی	میرکلا بابل	متاهل
۹	خانم ف.ن.	۷۱ سال	چهارم ابتدایی	بنگر کلا بابل	متاهل
۱۰	آقای ز.ک.	۳۴ سال	متوسطه دوم	معلم کلا بابل	متاهل
۱۱	آقای ع.ن.	۴۳ سال	دیپلم	آهنگر کلا	متاهل
۱۲	آقای ر.ن.	۶۲ سال	متوسطه اول	آهنگر کلا	متاهل
۱۳	آقای ج.ا.	۵۱ سال	سوم ابتدایی	آهنگر کلا	مجرد
۱۴	آقای م.ن.	۹۲ سال	پنجم ابتدایی	آهنگر کلا	متاهل
۱۵	خانم ص.ر.	۶۲ سال	سوم ابتدایی	آهنگر کلا	مجرد
۱۶	آقای غ.ن.	۴۵ سال	کارشناسی حقوق	آهنگر کلا	متاهل
۱۷	آقای خ.ز.	-	-	محمودآباد	متاهل
۱۸	خانم ن.ح.	۲۳ سال	دیپلم	نور	مجرد
۱۹	آقای ش.د.	۶۰ ساله	دیپلم	نور	متاهل
۲۰	آقای م.س.	۵۵ ساله	-	نور	متاهل
۲۱	آقای ع.ف.	۵۰ ساله	دیپلم	کجور	متاهل

مجرد	نوشهر	کارشناسی	۲۸	آقای پ.ز	۲۲
مجرد	نوشهر	کارشناسی	۲۵	آقای ح.ز	۲۳
مجرد	چالوس	دکترا	۳۹	آقای ح.خ	۲۴
مجرد	متل قو	سیکل	۲۱سال	خانم م.ر	۲۵

۴. یافته‌ها

بسیاری از شهروندان مازندرانی باوری عمیق به وجود گنج در این خطه دارند و همان‌گونه که در مقدمه بیان شد، داستان‌های مرتبط با پیدا کردن گنج توسط آشنایان و یا خاطرات حفاری و بحث درباره انواع دستگاه‌های گنج‌یاب، نقل بسیاری از محافل است؛ البته که در دیگر نقاط ایران و حتی جهان نیز باورمندی به وجود گنج حضوری پررنگ در زندگی و فرهنگ عامیانه مردم دارد، اما نگارندگان بر این دیدگاهند که این باور در مازندران قوی‌تر از بسیاری از دیگر نقاط کشور است. در ادامه، به برخی از مهم‌ترین دلایل چنین باورمندی‌ای اشاره می‌شود. لازم به یادآوری است که برخی از این دلایل مختص مازندران است و برخی دلایل در سراسر کشور یا حتی جهان رواج دارد و مازندران نیز از آن‌ها متأثر است.

۴-۱. وضعیت خاص مازندران

استان مازندران در طول تاریخ، به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی که داشته و دسترسی به آن دشوار بوده، پایگاه بسیاری از شورشیان، معترضان و مبارزان بوده است. حتی پس از مهاجرت اقوام هند و اروپایی به ایران، چون دسترسی به مازندران دشوار بود و ساکنانش در برابر مهاجران مقاومت می‌کردند، به «دیو» مشهور شدند (اکبری‌مفاخر، ۱۳۹۱: ۳۴). پس از اسلام نیز، جایگاه و پایگاه صدها نواده اهل بیت که نخستین حکومت شیعی تاریخ را در این نقطه شکل دادند، شد (اسماعیلی، ۱۳۸۷؛ شایسته‌فر، ۱۳۸۲)؛ هم‌چنین پس از سقوط ساسانیان، بخشی از خاندان ساسانی از سال ۲۶ تا ۱۰۵ ه.ق. در این خطه حکمرانی کرد و رکورد طولانی‌ترین حکومت تاریخ ایران را در اختیار گرفت (اعظمی‌سنگسری، ۱۳۵۴: ۳)؛ بنابراین در جای‌جای این استان کوچک، دژها، پناهگاه‌ها، ویرانه‌ها و... دیده می‌شود. ازسوی دیگر، شواهد بسیار زیادی از حضور و زندگی انسان‌ها در دوران پیش‌ازتاریخ در این استان به دست آمده که غارهای معروف هوتو و کمر بند، مشهورترین آن‌هاست. اگرچه در دوران پیش‌ازتاریخ هنوز فلزات کشف نشده بود و انسان‌ها عموماً از ابزار سنگی استفاده می‌کردند، اما به دلیل ناآگاهی مردم عادی و حفاران غیرمجاز، بسیاری از این محوطه‌های پیش‌ازتاریخ نیز از سوی این افراد آسیب دیده است. نویسنده اول این گزارش، طی سه دهه گذشته افتخار همراهی (ولو کوتاه مدت) با باستان‌شناسان در کاوش علمی بسیاری از این تپه‌ها، غارها و محوطه‌های پیش‌ازتاریخی مازندران را داشته و شاهد بوده که بیشتر آن‌ها بارها و بارها ازسوی حفاران غیرمجاز، کندوکاو شده و در این راه راه آسیب‌های زیادی دیده است. باور به وجود گنج در کنار یا زیر همه آثار تاریخی باعث شده هرکدام از این آثار که دور از دیدرس میراث فرهنگی بوده، تا سرحد ویرانی کامل حفاری شود؛ برای نمونه، می‌توان به بیش از ۷۰ بنای آرامگاهی متعلق به خاندان اسپهبدان در روستای کمرو بخش بلده اشاره کرد که به جز دو-سه مورد، که هنوز نیمه مخروبه‌ای از آن‌ها پابرجا مانده، بقیه توسط حفاران به طور کامل تخریب شده است.

ازسوی دیگر، وجود جنگل‌های انبوه هیرکانی و کوهستان‌های سر به فلک کشیده البرز (که بلندترین قله‌های کشور را در خود جای داده)، پدیده‌های طبیعی فراوانی را ایجاد کرده که بسیاری از آن‌ها از سوی حفاران نشانه وجود گنج شمرده می‌شود.

مصاحبه‌شونده شماره ۱۹ که مرد ۶۰ساله و اهل نور است، در همین زمینه می‌گوید:

«مازندران در قدیم هم برای شاهان و خوانین مهم بود، هم به خاطر کوه و جنگلی

که داشت، شاهانی که شکست می‌خوردند، می‌آمدند اینجا و گنج‌ها و دارایی‌های شان را در اینجا پنهان می‌کردند تا به دست دشمنان نیفتد». زن ۷۱ ساله اهل روستای بنگرکلای بابل درباره روستای قلعه‌کتی می‌گوید:

«این منطقه‌ای که ما هستیم به عنوان خزانه دولت [به زبان محلی «بات‌خنه»] در بین بابلی‌ها شناخته می‌شود. هیچ‌یک از اعضای عادی محل توانایی حفاری در زمین خودشان را ندارند؛ اما هرچند وقت یک بار متوجه حفاری گودال‌هایی وسط زمین می‌شویم که مطمئنیم کار یک فرد عادی نمی‌تواند باشد و از همان دولتی‌ها هستند که این کار را با زمین‌های مان می‌کنند و در همان حفاری به چیزهایی دست پیدا می‌کنند».

حتی چند تن از ساکنان این منطقه باور داشتند که روستای شان در حالت آماده‌باش است و هرلحظه ممکن است دولت دستور تخلیه به این منطقه بدهد. این‌که چه زمانی دستور تخلیه بدهد به این بستگی دارد که چه زمانی خزانه‌شان خالی شود که برای دست‌یابی به گنجینه‌هایی از این منطقه به مردم دستور تخلیه بدهند. نکته حاشیه‌ای و البته مهم در این زمینه این است که حفاری‌های مازندران و بسیاری از نقاط دیگر، عموماً در فصل زمستان انجام می‌شود؛ چراکه در این زمان، آثار تاریخی یا طبیعی که محل وجود گنج تصور می‌شود، خلوت است و کسی آنجا نمی‌رود.

۴-۲. داستان‌های مرتبط با گنج

همین وضعیت جغرافیایی و تاریخی-سیاسی مازندران که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت، باعث شده داستان‌های فراوانی درباره وجود گنج در این خطه از کشور بر سر زبان‌ها جاری شود و گستردگی این داستان‌ها به باور به وجود گنج در این نقطه دامن می‌زند. در منابع تاریخی هم رد این داستان‌ها را می‌توان یافت؛ برای نمونه، «مکنزی» انگلیسی در نیمه نخست سده ۱۳ ه.ق. دو داستان عامیانه درباره گنج که در مازندران رایج بود را نقل می‌کند. این داستان‌ها را می‌توان در چند زیرگروه دسته‌بندی کرد.

۴-۲-۱. داستان‌های فراطبیعی

این داستان‌ها همان‌گونه که از عنوان مشخص است، عموماً به نقش عناصر ماوراءطبیعی در پنهان یا آشکار شدن گنج‌ها اشاره دارند. چنین باوری مختص مازندران و حتی ایران نیست؛ آن‌گونه که دیلینگر (۲۰۱۲: ۱۹۱) اشاره می‌کند، در اروپا و امریکای اوایل دوران مدرن، چنان‌چه کسی احساس می‌کرد که در جایی روح دیده، یکی از نخستین فرضیات این بود که آن روح، صاحب گنجی است که در آنجا پنهان کرده‌اند و برای محافظت از گنج آنجا حضور دارد؛ هم‌چنان در ذهن افراد باورمند به وجود گنج، عناصر و موجودات فراطبیعی می‌توانند حضوری فعال داشته باشند. آن‌چنان‌که در ذهن شماری از گنج‌یابان ایرانی، اجنه که عموماً با اصطلاح «مُؤکل» از آن‌ها یاد می‌شود، نقش مهمی دارند. ضمن آن‌که در برخی داستان‌های رایج در مازندران، ممکن است ما مستقیماً با یک موجود فراطبیعی سروکار نداشته باشیم، اما رویدادها فراطبیعی باشد؛ برای نمونه، خانم مصاحبه‌شونده شماره ۹ که ۷۱ ساله و اهل روستای بنگرکلای بابل است، داستانی را درباره وجود گنج در روستای شان و رویدادهای فراطبیعی در نهبانی از آن روایت می‌کند:

«محلّه قلعه‌کتی روستای بنگرکلا، گنج خیزترین منطقه در روستای ماست. روزی یکی از اهالی این منطقه اسب خودش را گم می‌کند و کل روز را در تمام روستا به دنبال اسبش می‌گردد. نزدیک اذان صبح اسبش را در کنار چشمه‌ای در محلّه قلعه‌کتی پیدا می‌کند. نزدیک اسبش می‌شود که ناگهان می‌بیند، وسط چشمه، هفت در باز شده است که

وقتی به داخل آن درها نگاه کرد، آن قدر زیبایی دید که حد نداشت. از آن درها وارد شد و دید داخل شان پر از سکه‌های طلاست. تا جایی که می‌توانست تمام جیب‌ها و لباس‌ها و حتی جوراب و کفش‌هایش را پر از سکه کرد. موقع برگشت ناگهان دید تمام هفت در بسته شد. کمی سکه از جیب‌هایش ریخته شد که یک در باز شد، اما نمی‌توانست از آن در عبور کند؛ تا زمانی که همه هفت در باز نباشد. سکه‌ها را کم‌کم از جیبش خالی کرد و یکی یکی درها باز شد تا زمانی که سکه‌ها را کامل از جیب‌ها و لباس‌هایش خالی کرد و همه درها باز شد و توانست بدون ذره‌ای سکه از آن درها خارج شود».

این داستان دقیقاً شبیه داستانی است که مکنزی، نخستین کنسول انگلستان در رشت، درباره باورهای عامیانه مازندرانی‌های حدود ۱۷۰ سال پیش درباره گنج توضیح می‌دهد: «روزی چوپانی گوسفندان خود را برای حفاظت از طوفان در پای این گنبد [سلم‌وتور] می‌آورد و برای گذراندن وقت، زمین را با چوب‌دستی خود می‌کند. یک مرتبه دریچه‌ای آهنین باز می‌شود که قفل نبوده. و از پلکانی که پشت دریچه بوده پایین می‌رود. در زیرزمین کوزه‌های زیادی می‌بیند که مملو از طلا و نقره و جواهرات بود. چوپان هر چه قدر می‌تواند برمی‌دارد، ولی وقتی می‌خواهد خارج شود در بسته بوده و او متوجه می‌شود مادامی که این جواهرات و طلاها را سر جای خود نگذارد، اجنه‌ها نخواهند گذاشت خارج شود؛ بنابراین، جواهرات را روی زمین می‌گذارد، اما در باز نمی‌شود و آنگاه لباس‌ها و کلاه خود را درمی‌آورد، ولی هنوز در بسته بود. بالاخره متوجه می‌شود که یکی از سکه‌های طلا در جوراب او افتاده است و بعد از این که سکه را درمی‌آورد در باز می‌شود» (مکنزی، ۱۳۵۹: ۱۲۶).

همان‌گونه که می‌بینیم، یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های روایت مکنزی با روایت زن سالخورده بابلی، اشاره مستقیم به وجود اجنه در روایت مکنزی است؛ مصاحبه‌شونده شماره ۲۱ اما آشکارتر درباره وجود اجنه و مار و ورد در نگهبانی از گنج توضیح می‌دهد:

«در دوران گذشته هنگامی که پادشاهان طلاهای ارزشمند خود را دفن می‌کردند، بر روی آن ورد و جادویی می‌خواندند تا کسی نتواند به آن دست پیدا کند. اگر هم به آن دسترسی پیدا کرد، در زندگی‌اش عاقبت به خیر نشود. در آنجا به دور گنج دفن شده ماری هست و هر وقت کسی بخواهد گنج را در بیاورد دور آن خمره گنج می‌پیچد. در آن مکان اجنه وجود دارد و در ورودی غارها گازهای مسمومی است که می‌تواند منجر به مرگ شود».

هم‌چنین مصاحبه‌شونده شماره ۵ که زنی ۳۱ ساله اهل بابل است، از حضور یک پیرمرد عجیب در خانه پدربزرگش به بهانه آب و نان خواستن سخن می‌گوید. این پیرمرد به پدربزرگش گفته بود زیر یکی از درختان در روستای الله‌رودبار بابل، بشقاب طلایی دفن است که وسط آن کلمه «الله» نوشته شده و هر کسی آن را به دست بیاورد، رزق و روزی‌اش تا ابد فراهم است؛ اما پدربزرگ به این حرف توجهی نکرد. آن پیرمرد چند روز در خانه آن‌ها ماند و به یک باره غیب شد. برای همین فهمیدند که او یک جن بوده است.

۴-۲-۲. داستان‌های پول‌دار شدن یک‌باره افراد

درمیان صحبت‌ها و مصاحبه‌های پاسخ‌گویان، بارها به افرادی اشاره شد که به یک‌باره و اصطلاحاً یک‌شبه پول‌دار شده بودند و این باعث ایجاد شک و تردید درباره منشأ این پول‌ها شده است. در این میان، ربط دادن این ثروت به گنج‌یابی، ساده‌ترین راه‌حل و پاسخ برای این معما بوده است؛ برای نمونه، یکی از پژوهش‌گران/دانشجویان که تا پایان نیم‌سال، هم‌چنان به وجود گنج‌های فراوان و امکان دست‌یابی به آن‌ها با انجام حفاری باورداشت، در گزارش کلاسی خود می‌نویسند:

«شغل پسر عمویم بنایی بود و کشاورزی هم می‌کرد. اما الان به کل بنایی و کشاورزی

را کنار گذاشته. برای خانه‌اش ۵۰۰ میلیون تومان خرج کرده، زمین‌های زیادی در ... [نام روستای ساحلی‌شان] خریده، دو دستگاه خانه ساخته، بدون این‌که کار کند. هم اکنون خانه ... [یک منطقه ساحلی بزند] را سالیانه به یک فرد تهرانی اجاره داده و فقط عیدها می‌آید [...] این پژوهش من واقعیت دارد، چون از خانواده [خویشاوند] نزدیک من است».

او در ادامه از اعتقاد اهالی یکی از روستاهای سرخ‌رود درباره مردی می‌نویسد که گنج پیدا کرده و «در یک سال صاحب کامیون، کمباین، زمین کشاورزی (۲ هکتار) می‌شود. شغل او [قبلاً] کشاورزی بود و در زمین‌های مردم کار می‌کرد».

هم‌چنین اهالی روستای پایین‌میرکلای بخش گتاپ بابل، هنگامی که یکی از اهالی میان‌سال این روستا به تهران رفت و دیگر به روستا برگشت، به این نتیجه رسیدند که حتماً گنج پیدا کرده و رفته تهران خانه بزرگ خریده و دیگر به روستا نخواهد آمد.

در مصاحبه‌ها با اهالی روستای کمرین بلده، اشاره به سه جوان می‌شود که همیشه دنبال حفاری بودند. آن‌ها اگرچه هرگز سخنی درباره دست‌یابی به گنج به میان نمی‌آورند، اما تغییری که به‌وضوح در نحوه زندگی آن‌ها به‌وجود آمد، به شک‌ها دامن زد که حتماً گنج را یافته، اما به کسی چیزی نگفته‌اند. تغییر خانه‌های کوچک‌شان به خانه‌های بزرگ‌تر، فروش خودروهای مدل پایین و خرید خودروهای بهتر، سر و سامان دادن به مغازه و خرید ملک اجاره‌ای که در آن کار می‌کردند، ذهن مردم محلی را به گنج‌یابی می‌کشاند.

این شیوه تفکر در دیگر مناطق دنیا نیز قابل ردیابی است؛ البته گاهی هم مردم عادی که نمی‌توانند پول‌دار شدن دیگران (حتی در اثر کار قانونی) را باور کنند، به ساخت داستان‌های گنج‌یابی گرایش پیدا می‌کنند. برای نمونه، «اوا بلوم» و «ریچارد بلوم»^۴ انسان‌شناس نشان دادند که مهاجران یونانی برای کار به آمریکا می‌رفتند و هنگامی که به کشور خود بازمی‌گشتند، معمولاً پول زیادی به نسبت اقتصاد یونان همراه خود داشتند. همین باعث می‌شد که برخی مردم محلی معتقد باشند آن‌ها در آمریکا کوزه‌های پر از سکه طلا کشف کرده‌اند. این تفسیر از نگاه اجتماع یونان، قابل قبول بود (بلوم و بلوم، ۱۹۷۰: ۴۴). بسیاری از مطالعات انسان‌شناسی، بیش از آن‌که درباره جست‌وجوی گنج باشد، به داستان‌های عامیانه درباره گنج می‌پرداخت که توضیحی برای موفقیت اقتصادی ارائه می‌داد (دیلینگر، ۲۰۱۲: ۱۹۴). فاستر همین بحث را بیشتر مورد واکاوی قرار داده است: «داستان‌های گنج (یا معادل‌های مدرن آن) باید دائماً اختراع و گفته و بازگو شوند تا پدیده‌های اقتصادی که به‌هیچ‌طریق دیگری قابل شرح نیستند را توضیح دهند [...] نقش داستان‌های گنج در تزینت‌زوتزان [مکزیک] اکنون باید روشن شده باشد: آن‌ها ثروتی را توضیح می‌دهند که به هیچ‌روش دیگری نمی‌توان آن‌را توضیح داد. وقتی توضیحات دیگر، که رایج‌تر هستند، بررسی و ناقص تشخیص داده می‌شوند، داستان‌های گنج برای پر کردن این شکاف، برای متعادل کردن معادله اقتصادی و برای حفظ جهان‌بینی اقتصاد ایستا، وارد می‌شوند. نیاز به توضیح این‌که چگونه مردم ثروت بیشتری نسبت به آن‌چه که منابع درآمد شناخته‌شده‌شان پیش‌بینی می‌کند، به دست می‌آورند، تا به امروز نیز ادامه دارد» (فاستر، ۱۹۶۴: ۴۰ و ۴۲).

این با وضعیت استان مازندران نیز هم‌خوان است؛ این استان برای چند هزار سال جزو مناطق نفوذناپذیر یا به‌سختی نفوذپذیر ایران بود و همین باعث شد که بسیاری از شورشی‌ها و مخالفان سیاسی حکومت‌های وقت به آنجا بگریزند و در آنجا پناه بگیرند. اما در اوایل دوران پهلوی دو راه مال‌روی قدیمی هراز و چالوس به‌سازی و تعریض شد تا دسترسی به این منطقه ساده‌تر شود. از اواخر دهه ۴۰ ه.ش. مازندران اندک‌اندک تبدیل به مقصد گردشگری تهرانی‌ها گردید؛ هم‌چنین از دهه ۷۰ ه.ش. ابتدا مسافران تهرانی و سپس شهروندان دیگر شهرها و استان‌ها شروع به خرید خانه‌های دوم یا زمین برای ساخت ویلا در این منطقه کردند (قدمی و همکاران، ۱۳۸۹). به‌جز بحث خرید زمین یا ویلا به‌عنوان خانه دوم در مازندران، در سال‌های اخیر به‌دلیل خشک‌سالی و بحران‌های محیط‌زیستی در

مناطق جنوبی و مرکزی کشور، مهاجرت گسترده به استان‌های شمالی و به‌ویژه مازندران برای زندگی دائمی در این نقطه نیز افزایش یافته است؛ به‌گونه‌ای که مازندران یکی از استان‌های مهاجرپذیر کشور است (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۱)؛ بنابراین تقاضای زمین و خانه در این استان به یک‌باره رشد چشم‌گیری پیدا کرد و به دنبال آن، قیمت ملک در این استان نیز افزایش چند برابری یافت. اگرچه آمار رسمی و منظمی در این باره وجود ندارد، اما اگر گزارش‌های آماری و میدانی رسانه‌های معتبر داخلی را مبنا قرار دهیم، می‌توان به شواهدی دست یافت؛ برای نمونه، روزنامه آفتاب یزد متوسط رشد قیمت زمین در مازندران بین سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ ه.ش. را شش برابر عنوان کرده^۵ و روزنامه دنیای اقتصاد هم فقط رشد یک‌ساله ۱۴۰۰ ه.ش. املاک مازندران را ۱۲۲٪ ارزیابی کرده است. همه این گزارش‌ها تأکید دارند که میزان رشد قیمت ملک در مازندران بسیار بیشتر از همین میزان در دیگر نقاط کشور است.^۶ از سوی دیگر، باید دقت کرد که به دلیل کوچک بودن استان مازندران که کمتر از یک‌ونیم درصد مساحت کل کشور را در اختیار دارد، بیشتر زمین‌های کشاورزی و حتی منابع طبیعی در حال تغییر کاربری و تبدیل شدن به خانه و ویلا است؛ بنابراین، بسیاری از کشاورزان که تا چند دهه پیش زمین‌های بعضاً چند هکتاری‌شان ارزش مالی چندانی نداشت، به واسطه تغییر کاربری یا اصطلاحاً «الحاق به بافت» زمین‌های کشاورزی‌شان (یعنی زمین‌هایی که به بافت مسکونی چسبیده و انتظار می‌رود به زودی آن‌ها هم تغییر کاربری پیدا کنند)، به یک‌باره پول‌دار شدند؛ اما بسیاری از افراد سودجو هم با تعرض به منابع طبیعی، قطع درختان و از بین بردن جنگل‌ها و فروش زمین‌های این نقاط، یا با فروش یک قطعه زمین به چند نفر به‌طور هم‌زمان، صاحب مال و دارایی شدند. این شرایط دقیقاً مشابه شرایطی است که فاستر در نظریه «خیر محدود» خود به آن اشاره می‌کند (فاستر، ۱۹۷۱). در این دیدگاه، هنگامی که منابع (در مازندران، زمین) محدود باشد، دست‌اندازی و فروش زمین‌های جنگلی و منابع طبیعی، یا حتی زمین‌های کشاورزی به قصد تغییر کاربری، دست‌درازی به دارایی‌های دیگران یا همان خیر محدود است. بنابر گفته مدیرکل دادگستری این استان، پرونده‌های «اثبات مالکیت» در رأس پرونده‌های قضایی این استان قرار دارد.^۷

۴-۲-۳. داستان پردازان

باید دقت داشت که این داستان‌ها درباره گنج، فقط توسط مردم عادی و هنگام مشاهده پول‌دار شدن یک شبه دیگران ساخته نمی‌شود؛ بلکه رد این داستان‌ها را دست‌کم در سه گروه دیگر هم می‌توان یافت. نخست، کسانی که سود و نفع‌شان در فعال شدن «دیگران» در امر حفاری و گنج‌یابی است. این گروه از افراد با ایجاد داستان و شایعات فراوان درباره وجود گنج و امکان دست‌یابی به آن، دیگران را ترغیب به انجام این کار می‌کنند و البته در این داستان‌ها، وجود دستگاه گنج‌یاب و بعضاً دعا و طلسم، نقشه گنج و... هم ضروری است؛ برای نمونه در شبکه اینستاگرام، بیشتر فیلم‌های دست‌یابی به گنج، از سوی صفحات فروش دستگاه‌های فلزیاب است. این فیلم‌ها عموماً به روش شبه‌مستند ساخته می‌شود و در آن‌ها نشان می‌دهند که فرد حفار با دستگاه گنج‌یاب به گنجی بعضاً چند کیلویی دست پیدا می‌کند.

از سوی دیگر، گاهی به نظر می‌آید شبکه روابط میان ذی‌نفعان شکل می‌گیرد. یعنی فروشنده دستگاه گنج‌یاب، پس از ناکامی حفار، وجود طلسم در نقطه‌ای که دستگاه نشان داده را دلیل دست‌نیافتن به گنج معرفی می‌کند و فرد حفار را به یک دعانویس آشنا ارجاع می‌دهد؛ یا به‌طورمثال، پس از فروش دستگاه به حفار، او را به فروشنده نقشه‌های گنج معرفی می‌کند. در چندین مصاحبه به حضور این افراد در فروش دستگاه و نقشه و طلسم اشاره شده است؛ برای نمونه، مرد مصاحبه‌شونده ۵۵ ساله اهل نور باور دارد که در باغ پشت خانه‌شان گنجی نهفته است. او تاکنون سه مرحله حفاری انجام داده که هر بار به یک سید دعانویس برای شکستن طلسم گنج، بین ۱۵ تا ۲۰ میلیون تومان پرداخت کرده است. پاسخ‌گوی شماره ۲۱ هم می‌گوید نقشه گنج را از درویش دعانویس خریده بود.

این پدیده در دیگر نقاط جهان هم رایج است؛ برای نمونه، درباره آلمان تقریباً سه سده پیش می‌دانیم: «آن دسته از کلاهبرداری بودند که ذهن‌های ساده را به این باور می‌رسانند که گنج‌های بزرگی در مکان‌های مختلف در زمین

دفن شده‌اند و ادعا می‌کنند که می‌توانند مردم را از ارواحی که از گنج‌ها محافظت می‌کنند دور نگه‌دارند [...] با این حال، اگر کسی حرف آن‌ها را باور کند، معمولاً پول زیادی برای پوشش هزینه‌ها مطالبه می‌کند و به محض این‌که پول را به دست آورد، مخفیانه فرار می‌کند». (دائرةالمعارف آلمانی زدلر، ۱۷۵۰؛ به نقل از: دیلینگر، ۲۰۱۲: ۳). دیلینگر (۲۰۱۲: ۱۴۹-۱۴۸) هم پس از تحلیل داستان‌هایی که درباره گنج‌یابی وجود دارد، چهار شخصیت را در آن‌ها شناسایی می‌کند: فرد پول‌داری که این کار را سازمان‌دهی می‌کند؛ جادوگر متخصص که معمولاً آس و پاس و بعضاً ولگرد است و عموماً کلاهبردار از آب در می‌آید؛ کارگرانی که نیروی بدنی حفاری از آن‌هاست؛ تماشاچیانی که با کنجکاوی، حفاری را دنبال می‌کنند؛ که ممکن است آن‌را تحسین یا تمسخر کنند. چلیک (۲۰۲۰: ۵۱) هم به نقل از یکی از مصاحبه‌شوندگانش می‌گوید:

«نقشه‌ها عموماً جعلی هستند، حتی به نظر او «هجا»ها^۱ جعلی بودند. او بیشتر آن‌ها را کلاهبردارانی می‌دانست که سعی می‌کنند از جویندگان گنج ساده لوح پول بگیرند. او فکر می‌کرد که فقط یک درصد از کسانی که به دنبال گنج هستند، آن‌را پیدا می‌کنند و هیچ‌کس از آن‌ها چیزی نمی‌شنود؛ زیرا آن‌ها به کسی درباره آن چیزی نمی‌گویند».

همه این داستان‌ها و نقل‌قول‌ها نشان می‌دهد منافع این گروه از فروشنندگان دستگاه‌های گنج‌یاب یا فروشنندگان نقشه گنج و طلسم در قبولاندن وجود گنج و امکان دست‌یابی به آن به مردم است. دست‌کم پیگیری رد این داستان‌ها در فضای مجازی و به‌ویژه شبکه اینستاگرام، چنین فرضی را اثبات می‌کند. دومین گروه داستان‌پرداز در زمینه گنج‌یابی، گاهی خود افرادی هستند که در مدت کوتاهی پول دار شده‌اند. آن‌ها این برجسب را به خودشان بچسبانند تا از اتهامات دیگر بگریزند. شایع‌کردن یا شایع‌شدن داستان گنج‌یابی برای کسی که به یک باره پول دار شده، دم دست‌ترین راه برای توجیه یا درواقع سرپوش گذاشتن روی پول شویی است؛ برای نمونه، مصاحبه‌شونده شماره ۲۴ که دانش‌آموخته باستان‌شناسی است می‌گوید: کسی را از نزدیک می‌شناسد که به واسطه کلاهبرداری بزرگی، یک دفعه به ثروت قابل توجهی دست یافت؛ به‌گونه‌ای که وضع زندگی‌اش تغییر محسوسی یافت. این شخص در پاسخ به پرسش‌های اطرافیان که درباره این تغییر وضع اقتصادی کنجکاوی می‌کردند، مدعی می‌شد که گنج پیدا کرده است. این مصاحبه‌شونده باوردارد در خیلی از موارد مشابه دیگر هم وضعیت همین است؛ به‌طورمثال، کسی که دزدی کرده باشد، رشوه گرفته باشد، ارثیه خواهر و برادرش را بالا کشیده باشد و... ادعای یافتن گنج می‌تواند راه فراری از بیان واقعیت باشد. در این زمینه چنانچه اطرافیان بیشتر پیگیری کنند، ممکن است یک مکان فرضی را هم به‌عنوان محل یافتن گنج معرفی کند و اطرافیان هم به امید واهی یافتن گنجی دیگر، رو به سوی حفاری می‌آورند.

سومین گروه داستان‌پرداز هم کسانی هستند که ذهن داستان‌پردازشان به سراغ چنین موضوعاتی می‌رود؛ یعنی، گاهی ممکن است حتی با کسانی روبه‌رو نباشیم که به واسطه پول شویی یا هر دلیل دیگری یک شبه پول‌دار شده‌اند و ذهن مردم عادی به سمت گنج‌یابی برود؛ بلکه شماری از افراد داستان‌پرداز، افسار خیال را به دست ذهن قصه‌پرداز خود سپرده و داستان‌هایی درباره گنج و گنج‌یابی می‌آفرینند. دیلینگر (۲۰۱۲: ۷) هم به این نکته توجه داشته و اشاره می‌کند که داستان‌های عامیانه درباره گنج، بخش مهمی از ادبیات عامیانه است که بیش از آن‌که به واقعیت مرتبط باشد، بیانگر تخیلات و ذهنیت‌های جمعی است.

۳-۴. تبلیغات مجازی

با رواج اینترنت، بسیاری از صفحات مجازی به‌وجود گنج در نقاط مختلف کشور می‌پردازند. همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، بسیاری از این صفحات متعلق به فروشنندگان دستگاه‌های اصطلاحاً گنج‌یاب یا کسانی است که به شیوه‌ای از راه ترویج حفاری غیرمجاز کسب درآمد می‌کنند. تبلیغات فراوانی که این‌ها در وب‌سایت‌ها و شبکه‌های

مجازی انجام می‌دهند (و بعضاً با نام و آدرس واقعی و بدون ترس از قانون) باعث شده بسیاری از کاربران شبکه‌های اجتماعی و... به وجود گنج و امکان دست‌یابی به آن باور پیدا کنند یا باورشان محکم‌تر شود. مصاحبه‌شونده شماره ۷ که مرد ۳۵ ساله و اهل گنج‌افروز بابل است، درباره‌ی اصلی‌ترین انگیزه‌اش که باعث شد به سمت حفاری برود، این‌گونه پاسخ می‌دهد:

«یک بار که توی اینستاگرام داشتم می‌چرخیدم، توجهم به یک صفحه‌ی اینستاگرامی درباره‌ی گنج‌یابی جلب شد؛ البته مدت‌ها بود که پست‌هایی درباره‌ی حفاری و آموزش گنج‌یابی و... توی صفحه‌ی اینستاگرامی که داشتم به من نشان داده می‌شد. بالأخره آن روز توجه من را به این موضوع جلب کرد و مرا به این فکر فرو برد که برای راستی‌آزمایی این پست‌هایی که در اینستاگرام می‌دیدم، به همراه دوستانم به جایی گنج‌خیز برویم و به حفاری بپردازیم.»

۴-۴. وجود گنج‌نامه‌ها

از قدیم‌الایام، کتاب‌ها و نسخه‌هایی به نام «گنج‌نامه» وجود داشته که بعضاً با بهایی بالا خرید و فروش می‌شده. این گنج‌نامه‌ها معمولاً مدعی وجود نشانه‌هایی از وجود گنج‌هایی بزرگ در یک نقطه‌ی جغرافیایی بودند که نیاز به نشانه‌شناسی و کشف‌کردن داشت. ردپای وجود و استفاده از این گنج‌نامه‌ها را می‌توان در اسناد تاریخی نیز جست‌وجو کرد؛ برای نمونه، «ناصرالدین شاه قاجار در بخشی از گزارش سفر خود به مازندران در سال ۱۲۸۳ ه.ق. اشاره کرده که یکی از سردارانش به نام «حبیب‌الله خان» به او گفته بود کتاب کهنه‌ای موسوم به گنج‌نامه دارد که محل دفن گنجی را در دو نقطه‌ی هزارچم نشان می‌دهد. حبیب‌الله خان از شاه اجازه‌ی حفاری خواست و شاه هم به او اجازه‌ی محول کرد» (ناصرالدین‌شاه، ۱۳۹۰: ۱۸۲؛ به نقل از: خلیلی و رضایی، ۱۳۹۸: ۱۷۵).

مصاحبه‌شونده شماره ۱۶ که مردی ۴۵ ساله و اهل آهنگرکلای بابل است در این باره می‌گوید:

«روستایی به نام شیخ محله که این روستا در دهستان اسبو از توابع بخش مرکزی شهرستان بابل است و عمده‌ی درآمد این افراد از طریق کشاورزی است، متوجه شدند که در قبرستان این روستا گنج بسیار بزرگ و با ارزشی قرار دارد. اینجا سؤال ایجاد می‌شود که چگونه این سه نفر متوجه این موضوع شدند؟ در پاسخ این سؤال باید بگویم که این سه نفر از قدیم‌الایام کتابی به اسم «کتاب وزیری» داشتند؛ این کتاب حاوی اطلاعات دقیق و زیادی از گنج‌هایی است که پادشاهان، فرمانروایان و حاکمان در گذشته دفن می‌کردند با رمزهای خاص خودشان. در ادامه، این سه نفر که به این کتاب دسترسی داشتند آدرس گنجی را در محل خودشان پیدا می‌کنند و سریعاً برای دسترسی به گنج اقدام می‌کنند. نهایتاً گنج را که یک دیگ پر از سکه‌ی طلا، و یک سپر و شمشیر طلاست پیدا می‌کنند. اما مأموران سر می‌رسند و گنج را ضبط می‌کنند و آن‌ها را هم بازداشت می‌کنند.»

۴-۵. فیلم‌ها و سریال‌های گنج‌یابی

فیلم و سریال‌های بسیار زیادی درباره‌ی یافتن گنج در سراسر جهان ساخته شده که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از: فیلم «ایندیانا جونز و مهاجمان صندوق گمشده» (۱۹۸۱)، فیلم «افسانه سنگ» (۱۹۸۴)، فیلم «گونیز» (۱۹۸۵)، سریال «وقایع‌نگاری ایندیانا جونز جوان» (۱۹۹۲)، فیلم «مومیایی» (۱۹۹۹)، سریال «شکارچی عتیقه» (۱۹۹۹)، انیمیشن «سیاره گنج» (۲۰۰۲)، فیلم «گنجینه ملی» (۲۰۰۴)، فیلم «بدون پارو» (۲۰۰۴)، انیمیشن «ماجرای تن‌تن» (۲۰۱۱)، سریال «کتابداران» (۲۰۱۴)، فیلم «کومیکو: شکارچی گنج» (۲۰۱۴)، سریال «خون و

گنج» (۲۰۱۹)، فیلم «دورا و شهر گم شده طلا» (۲۰۱۹)، سریال «اوتر بنکس» (۲۰۲۰)، فیلم «ناشناخته» (۲۰۲۲) و... در ایران نیز فیلم و سریال‌هایی در این زمینه ساخته شده که از آن میان، «گنج» (سجادی، ۱۳۶۳)، تله فیلم «گنج» (قصابیان، ۱۳۸۱)، سریال «گنج مظفر» (مدیری، ۱۳۹۲) و سریال «زیرخاکی» (۱۳۹۹) بیشتر شناخته شده است.

در فیلم گنج (سجادی، ۱۳۶۳)، «شازده» برای یافتن میراث و عظمت بر بادرفته اجدادش، همراه با «اسماعیل» و «رسول»، پس از طی راهی دشوار، به دخمه‌ای اسرارآمیز می‌رسند که ظاهراً گنج در آنجاست؛ اما بر سر گنج میان شازده و رسول درگیری رخ می‌دهد و شازده، رسول را از پا درمی‌آورد. ولی درون دخمه فقط اسکلت‌هایی پوسیده می‌بیند. همین باعث می‌شود شازده خودکشی کند و اسماعیل هم به زندگی عادی خود بازگردد. فضای این فیلم مانند بیشتر فیلم‌های اوایل انقلاب، همراه با درس اخلاقی است (در اینجا گنج مایه درگیری، قتل و خودکشی می‌شود و زندگی عادی بهتر از گنج‌یابی است).

اما هر دو سریال گنج مظفر و زیرخاکی، مایه طنز دارند و گنج‌یابی زمینه‌ای شده برای به تصویر کشیدن ماجراهای طنزآمیز. سریال گنج مظفر، داستان جست‌وجوی نقشه گنجی است که از خان محله قلهدک باقی مانده. پس از کش‌وقوس‌ها فراوان، به گنج که یک الماس است، دست پیدا می‌کنند؛ اما متوجه ناخالصی آن و کم‌ارزش بودنش می‌شوند. در سریال زیرخاکی که تاکنون چهار مجموعه آن ساخته شده و مجموعه پنجم نیز قرار است به زودی ساخته شود، از خلال شخصیت اول داستان (فریبرز) که به دنبال یافتن گنج است، رویدادهای سیاسی و اجتماعی ایران پیش و پس از انقلاب بازنمایی می‌شود.

همان‌گونه که دیده می‌شود، ساخت این فیلم و سریال‌ها هم‌چنان ادامه دارد؛ چراکه بازار و مخاطب خود را به اندازه کافی داراست. به سخن دیگر، از یک سو به خاطر وجود مخاطب، این فیلم و سریال‌ها ساخته می‌شود و از سوی دیگر خیلی از بینندگان با دیدن این فیلم و سریال‌ها، به وجود گنج باورمند (تر) می‌شوند.

۴-۶. وجود نام‌های گمراه‌کننده

در ایران روستاها و مناطقی وجود دارد که نام آن‌ها به‌گونه‌ای است که ذهن شنونده را به سمت وسوی وجود گنج می‌کشاند؛ نام‌هایی مانند: «قلعه گنج» (شهرستانی در استان کرمان)، «تپه گنج» (روستایی در خراسان رضوی)، «گنج تپه» (روستایی در همدان)، «گنج» (روستایی در هرمزگان)، «گنجینه» (روستایی در لرستان)، «طلا» (روستایی در آذربایجان شرقی)، «طلا تپه» (روستایی در آذربایجان غربی)، «طلاور» (روستایی در خوزستان) و... برخی از این نام‌هاست.

به همین نسبت، در مازندران نیز نام‌هایی به همین شکل وجود دارد؛ برای نمونه، روستای «تلاجو» در شهرستان چالوس، یا روستای «زر کتی» (به معنی تپه تلایی) در منطقه کجور شهرستان نوشهر که توسط حفاران بسیاری سوراخ سوراخ شده است. این روستا دو چشمه آب گرم و آب سرد دارد که در میان شان درخت تنومندی قرار دارد. اهالی منطقه باور دارند زیر یا اطراف این درخت، گنج بزرگی نهفته است و همین باعث شده بارها حفاری شود. مصاحبه‌شونده شماره ۲۰ که مرد ۵۵ ساله اهل شهرستان نور است با بیش از ۲۰ سال سابقه حفاری، با اطمینان از وجود گنج در این منطقه سخن می‌گوید. خودش هم یک بار اقدام به حفاری کرده بود که چون وسط حفاری، اهالی روستا فهمیدند و سر رسیدند، کار را نیمه‌کاره رها کرد و گریخت.

درباره روستای گنج افروز بابل هم مصاحبه‌شونده شماره ۹ که خانم ۷۱ ساله‌ای است می‌گوید:

«این روستا به این دلیل گنج‌افروز نام‌گذاری شده است که گنج‌های زیادی از این

روستا گرفته شده است و گنج‌های زیادی وجود داشته و دارد».

حتی در نام‌هایی که اشاره‌ای به طلا و گنج ندارد نیز ردپای چنین استدلال‌هایی را می‌توان یافت؛ برای نمونه،

مصاحبه‌شونده شماره ۱۲ که آقای ۶۲ ساله و اهل روستای آهنگرکلای بابل است می‌گوید:

«این روستا به دلیل این‌که در ایام قدیم محل زندگی خان و خان‌زاده‌ها بوده و آهنگرانی زیادی همان‌طور که از اسمش پیداست در این منطقه اشتغال داشتند، از نظر تاریخی دارای گذشته‌ای غنی است.»

۴-۷. ارتباط میان سطح سواد و باورمندی به وجود گنج:

به نظر می‌آید باور به گنج، میان با سواد و بی‌سواد مشترک باشد. از آنجا که این پژوهش از نوع کمی نیست، نمی‌توان برآوردی از درصد باورمندان به گنج که تحصیل کرده‌اند داد؛ اما نشانه‌های زیادی در دست است که حکایت از باورمندی بخش قابل توجهی از تحصیل‌کردگان دانشگاهی به وجود گنج دارد. گزارش‌هایی که دانشجویان درس بررسی مسائل اجتماعی ایران درباره مسئله گنج‌یابی در مازندران تهیه کرده بودند، نشان می‌داد که با وجود یک نیم‌سال توضیحات استاد درباره ساختگی بودن بسیاری از این داستان‌ها و نادرست بودن باور به وجود این همه گنج در مازندران، هم‌چنان بسیاری از دانشجویان متقاعد نشده و به گنج‌های فراوان در مازندران و امکان دست‌یابی به آن‌ها باور دارند. برای روشن شدن میزان نفوذ این باور در میان مردم و حتی قشر دانشجویی، نقل قول و اشارات برخی از دانشجویان گروه پژوهشی در ادامه ذکر می‌شود.

جمله آغازین پژوهش یکی از دانشجویان:

«ایران یکی از سرزمین‌های گنج‌خیز است که حفاری‌های زیادی در آن انجام

می‌شود.»

یکی دیگر از دانشجویان در گزارش‌اش نوشته:

«نکته‌ای که توجه نویسنده را جلب کرد، آن‌هم این بود که در منطقه [...]، همان جایی که همه احتمال می‌دهند گنج‌های بسیار زیاد و ارزشمندی در این منطقه است، خانه‌هایی وجود داشت. به این خانه‌ها که نگاه می‌کردم کاملاً فرقی را متوجه می‌شدم که از نظر معماری با بقیه متفاوت است و ماشین‌هایی که جلوی درشان پارک شده بود کاملاً متفاوت بود؛ برای مثال، این خانه‌ها طراحی بسیار مدرن و شیک داشتند که با بقیه روستا در تضاد بود و به‌گونه‌ای بافتی شهری داشتند. هم‌چنین ماشین‌هایی که جلوی در این خانه‌ها پارک شده بود، عملاً ماشین‌های به‌روز و گران‌قیمت و خارجی بودند، که از همین پیرزن فامیل مان شنیدم که می‌گفت در محل حرف پیچیده که افرادی که در این قسمت خانه دارند به گنجی رسیده‌اند که سبک خانه و زندگی‌شان از بقیه متفاوت‌تر است.»

هم‌چنین یکی از دانشجویان با اطمینان خاطر در گزارش‌نهایی‌اش درباره گنج‌های فراوان در مازندران و وجود طلسم بر روی آن‌ها می‌نویسد:

«معتقدم حقایقی را ثبت می‌کنم که مطمئنم اتفاق افتاد و هیچ شکی در آن وارد

نباشد.»

دانشجویی دیگر نیز در گزارش‌اش نوشته:

«طبق پرسش‌هایی که از چند نفر از آشنایان داشتم، متوجه شدم که گنج واقعیت دارد.»

همین دانشجو در جایی از پژوهش‌اش نوشته:

«روستای [...] دقیقاً چسبیده به روستای ماست و همه این را می‌دانند که این

منطقه پر از طلا است.»

حتی هنگام ارائه کار و گزارش کلاسی نیز با خنده و شوخی حرف‌شان را می‌زدند که چنین گنج‌هایی وجود دارد و خیلی‌ها به آن دست پیدا کرده‌اند، اما استاد (نویسنده اول این پژوهش) این را قبول نمی‌کند. این باورها فقط به وجود گنج محدود نمی‌شد، بلکه به ملحقاتی هم چون وجود طلسم، موکل و... در محل گنج نیز گسترش می‌یافت.

نکته مهم‌تر این‌که این باورها تنها به قشر دانشجو محدود نشده و بسیاری از استادان دانشگاه هم به این داستان‌ها باور دارند. نویسنده اول، تاکنون بارها داستان‌های مربوط به گنج و گنج‌یابی را از زبان همکاران دانشگاهی شنیده است؛ هم‌چنین بر پایه گفت‌وگو با اعضای هیئت علمی گروه باستان‌شناسی مشخص شد که همه آن‌ها بدون استثناء تاکنون بارها درباره روش‌های گنج‌یابی از همکاران دیگر گروه‌ها مورد پرسش قرار گرفته‌اند.

۵. نتیجه‌گیری

در این پژوهش نشان داده شد که اگرچه باور به وجود گنج و امکان دست‌یابی به آن در بیشتر نقاط جهان و ایران رایج است، اما در برخی مناطق میزان این رواج گستردگی بیشتری دارد. برخی دلایل هم‌چون: ذهن داستان‌پرداز بشر، تماشای فیلم و سریال‌های مربوط به گنج‌یابی، تبلیغات گنج‌یابی که عموماً از سوی فروشندگان دستگاه‌های گنج‌یاب در شبکه‌های مجازی منتشر می‌شود و مواردی از این دست، در هر نقطه از جهان یا ایران می‌تواند باور به وجود گنج‌های در دسترس را تقویت کند؛ اما برخی زمینه‌های این باور هم می‌تواند ویژه برخی مناطق خاص باشد؛ برای نمونه، درباره مازندران، ویژگی‌های جغرافیایی، تاریخی و طبیعی این منطقه باعث شده که چنین باوری در میان بخش زیادی از مردم پذیرفته شده باشد. در این زمینه نشان داده شد که حتی با افزایش سطح تحصیلات تا مدارج بالای دانشگاهی هم این باورها هم‌چنان می‌تواند تداوم یابد و لزوماً ویژه افراد کم‌سواد و بی‌سواد نیست.

اما در پاسخ به پرسش اصلی این پژوهش درباره مهم‌ترین دلایل باورمندی به وجود گنج در مازندران، در کنار دلایل ذکر شده پیشین، یکی از مهم‌ترین دلایلی که باعث گسترش باور به وجود گنج‌های در دسترس در مازندران شده، داستان‌های مربوط به پول‌دار شدن یک‌شبه بسیاری از افراد در این منطقه است. این وضعیت دقیقاً با دیدگاه‌های فاستر (۱۹۶۴) در زمینه داستان‌پردازی برای گنج در جاهایی که اقتصاد ایستا دارد، هم‌خوان است. وضعیت اقتصادی ایران، به‌ویژه در سال‌های اخیر باعث شده امکان تحرک و رشد اقتصادی افراد از راه‌های قانونی و در اثر تلاش و پشت‌کار، چندان زیاد نباشد؛ بنابراین، هر نوع رشد اقتصادی افراد، از سوی دیگران به چشم استفاده از راه‌های غیرقانونی دیده می‌شود و در این زمینه، گنج‌یابی یکی از نخستین ایده‌هایی است که به ذهن افراد خطور می‌کند. در یافته‌های این پژوهش نشان داده شد که افزایش شدید قیمت زمین در دهه‌های اخیر در مازندران که باعث شد صاحبان آن‌ها با فروش‌شان به یک‌باره ثروتمند شوند، در کنار تعرض به زمین‌های منابع طبیعی و فروش غیرقانونی آن‌ها توسط برخی از دیگر مازندرانی‌ها، باعث شکل‌گرفتن قشری از مازندرانی‌های پول‌دار شد. با قرارداد این نکته در کنار یافته‌های پژوهش، به‌ویژه بخش مربوط به داستان‌پردازی درباره گنج‌یافتن افرادی که یک‌شبه پول‌دار شده‌اند، می‌توان به این نتیجه رسید که بسیاری از این داستان‌ها یا توسط مردم درباره کسانی که با فروش قانونی یا غیرقانونی زمین در این استان به یک‌باره پول‌دار شده‌اند، ساخته شده یا توسط خود افرادی که به واسطه فروش غیرقانونی زمین پول‌دار شده‌اند، اما تمایلی ندارند دیگران درباره روش پول‌دار شدن غیرقانونی آن‌ها اطلاعی به دست آورند. رواج این داستان‌ها به‌ترغیب دیگر افراد به حفاری غیرمجاز می‌انجامد. این با یافته‌های آرون (۱۳۹۱) و غنی‌کله‌لو (۱۳۸۸) که به زمینه‌های اقتصادی حفاری توجه داشتند هم‌خوان است.

این شرایط به‌نظر می‌آید تداوم خواهد داشت؛ چه به‌واسطه اقتصاد ایستا و بیمار ایران که راه‌های کسب درآمد و پول‌دار شدن عموماً غیرقانونی است (و در مازندران بیشتر به‌واسطه فروش زمین‌های منابع طبیعی یا زمین مال غیر رخ می‌دهد) و چه به‌واسطه درخواست بالا برای خرید ملک و زمین در مازندران، در پی شرایط بحرانی آب و محیط زیست، که چشم‌انداز روشنی برای برطرف شدن هیچ‌کدام‌شان نیست.

بر پایه همین مدعای پژوهش حاضر، اگرچه راه‌کارهایی هم‌چون: (۱) نظارت بیشتر بر تبلیغات گنج‌یابی و فروش دستگاه‌های گنج‌یاب در فضای مجازی؛ (۲) حفاظت بیشتر از میراث فرهنگی و طبیعی مازندران (و کشور)؛ (۳) گنجاندن مطالب آموزشی مرتبط در برنامه‌های درسی / صداوسیما؛ (۴) بیان سرگذشت حفارانی که عمر خود را

در راه گنج‌یابی صرف کرده، اما دستاوردی به جز هدر دادن منابع مالی و زمانی و مشکلات خانوادگی نداشته‌اند؛ (۵) آشنا کردن مردم با تاریخ مازندران و زدودن تحریفات و جعلیات درباره وجود گنج خاندان‌های حکومتی در آن؛ (۶) استفاده از ظرفیت مراجع و علما برای برطرف کردن شبهات دینی در زمینه تصاحب گنج توسط یابنده آن؛ (۷) پر کردن خلأهای قانونی و حقوقی در زمینه حفاری غیرمجاز، می‌تواند به کاهش باور به وجود گنج‌های فراوان در دسترس در این استان و در نتیجه کاهش حفاری غیرمجاز و آسیب‌زدن به میراث فرهنگی و طبیعی این استان بیانجامد؛ اما نگارندگان عمیقاً بر این باورند تا زمانی که از یک سو، مشکلات و ایستایی اقتصادی کشور پابرجا و پرننگ باشد، و از سوی دیگر، امکان ترقی و رشد اقتصادی افراد در اثر فعالیت‌های قانونی ناممکن یا بسیار دشوار باشد، باور و تمایل به فعالیت‌های غیرمجاز هم‌چون حفاری که با رویای ثروتمند شدن یک‌شبه انسان‌ها گره خورده، هم‌چنان پر رونق خواهد ماند.

سپاسگزاری

بیشتر یافته‌های این پژوهش توسط دانشجویان درس «بررسی مسائل اجتماعی ایران» در رشته مردم‌شناسی مقطع کارشناسی دانشکده میراث فرهنگی دانشگاه مازندران گردآوری شده است. نام سه نفر از ایشان به عنوان نویسندگان همکار در این مقاله آمد؛ اما به فراخور محدودیت‌های نشریات علمی، امکان درج نام همه پژوهش‌گران به عنوان نویسنده فراهم نبود؛ بنابراین بر خود لازم می‌دانیم نام بقیه دانشجویان را نیز در اینجا ذکر کنیم؛ به ترتیب حروف الفبا خانم‌ها و آقایان: فاطمه اسماعیلی، غزل اسلامی، سارا اشرفی‌نیا، مطهره تورانی، فاطمه زهرا حسن‌زاده، نرگس درویشی، فاطمه رضایی، حنانه ساورسفلی، فاطمه شریفی، صاحبه علیزاده، زری نامداریپور و محمد مهدی ولی‌نژاد.

درصد مشارکت نویسندگان

گردآوری بیشتر داده‌های میدانی این پژوهش بر عهده نویسندگان دوم تا چهارم بوده است؛ اما ایده اولیه و ساماندهی چگونگی انجام پژوهش، نگارش بخش‌های مقدمه، پیشینه پژوهش، چارچوب نظری، روش انجام پژوهش، دسته‌بندی یافته‌ها، تحلیل و نتیجه‌گیری با نویسنده نخست بوده است.

تعارض و منافع

این مقاله بر پایه یافته‌های پژوهشی با عنوان «بررسی انسان‌شناختی زمینه‌ها و دلایل حفاری‌های غیرمجاز (در محوطه‌های تاریخی مازندران)» که به عنوان گرنت پژوهشی از سوی معاونت پژوهشی دانشگاه مازندران حمایت شد، نوشته شده است.

پی‌نوشت

1. Dillinger
2. Celik
3. George Foster
4. Blum and Blum
5. <https://aftabnews.ir/fa/news/748720>
6. <https://www.eghtesadonline.com/fa/news/831771>
7. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1403/02/08/3075572>

۸. هجا (Hoca) که همان ترکی شده‌ی واژه «خواجه» فارسی است، بسته به زمینه‌ای که به‌کار برده می‌شود، می‌تواند به افراد مختلفی اطلاق شود؛ به‌طورمثال، در دانشگاه‌ها به جای واژه «استاد» از همین واژه «هجا» استفاده می‌شود؛ هم‌چنین به «روحانیون مذهبی» هم «هجا» گفته می‌شود. در پس‌زمینه‌ای که «چیکل» اشاره کرده، هجاها کسانی هستند که با ظاهری مذهبی و ادعای ارتباط با اجنه و ارواح یا قدرت طلسم‌شکنی، از گنج‌یابان در ازای ارائه خدمات ماورای طبیعی پول دریافت می‌کنند.

کتابنامه

- آروند، امیر، (۱۳۹۱). «حفاری‌های غیرمجاز: جام نقره‌ای کلماکره لرستان». بخارا، ۱۵ (۹۱): ۹۰-۹۵.
- اسماعیلی، یوسف، (۱۳۸۷). سیری در تاریخ تشیع مازندران (از آغاز تا پایان سده هشتم هجری). تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- اعظمی‌سنگسری، چراغعلی، (۱۳۵۴). گاوبارگان پادوسبانی بازماندگان ساسانیان در رویان از ۲۲ تا ۱۰۰۶ هجری. تهران: چاپ و صفحافی شرکت افست.
- اکبری مفاخر، آرش، (۱۳۹۱). «بنیادهای اساطیری و حماسی داستان دیوان مازندران در شاهنامه». پژوهشنامه ادب حماسی، ۱۴ (۲): ۳۳-۶۴. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225793.1391.8.14.2.6>
- خلیلی، مهدی؛ و رضایی، ایرج، (۱۳۹۸). «شرحی بر اشیاء تاریخی به دست آمده از حفاری‌های غیرمجاز و کشفیات اتفاقی دو سده اخیر (از دوره قاجار تا پهلوی دوم) در مازندران، بر پایه اسناد مکتوب و روایت‌های عامیانه». مطالعات باستان‌شناسی پارسه، ۱۰ (۳): ۱۸۲-۱۶۵. <http://dx.doi.org/10.30699/PJAS.3.10.165>
- خوش‌فر، غلامرضا؛ دانش، یونس؛ و جوادی‌نیا، علی، (۱۳۹۱). «مطالعه جریان‌های مهاجرتی و عوامل مؤثر بر آن در استان مازندران». مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، ۱ (۴): ۱۴۷-۱۷۶. <http://scdsjournal.ir/article-1-48-fa.html>
- دری، فاطمه، (۱۳۹۳). «بررسی فقهی و حقوقی دفینه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: اردوان ارژنگ، استاد مشاور: مهدی رشوند، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی (منتشر نشده).
- رابینو، یاسنت لویی، (۱۳۹۰). سفرنامه مازندران و استرآباد. ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ پنجم.
- رضایی‌راد، مجتبی؛ تجری‌موزنی، زهرا؛ و اسماعیلی، علی‌اکبر، (۱۴۰۱). «مهم‌ترین مصادیق جرایم علیه میراث فرهنگی و تاریخی در سیاست کیفری ایران». فصلنامه فقه جزای تطبیقی، ۲ (۵): ۶۴۱-۶۴۹. https://www.jccj.ir/article_181660.html
- سروش، یحیی، (۱۳۹۸). «چالش‌های حقوق عمومی حفاری‌های غیرمجاز با تأکید شهرستان رودبار». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسین شریفی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر انزلی، دانشکده علوم انسانی (منتشر نشده).
- شاکری، ابوالحسن؛ و خدابخشی، حسن، (۱۳۹۰). «بررسی جرم حفاری و کاوش غیرمجاز». پژوهش‌نامه حقوق کیفری، ۲ (۲): ۸۴-۶۳. https://jol.guilan.ac.ir/article_601.html
- شاهورانی، سودابه، (۱۳۹۳). «سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با جرم کاوش و حفاری غیرمجاز در محوطه‌های تاریخی و باستانی با تأکید بر راهکارهای پیشگیری». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: بهزاد رضوی‌فرد، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم سیاسی (منتشر نشده).
- شایسته‌فر، مهناز، (۱۳۸۲). «علل روی آوردن علویان به مازندران». تحقیقات اسلامی، ۱ و ۲: ۲۵۱-۲۶۳.
- شفیعا، سعید، (۱۴۰۲). «ارائه بسته تقنینی مجازات اقدامات غیرمجاز مرتبط با تجهیزات کاوش یا اکتشاف میراث فرهنگی (۱۸۹۶۹)». تهران، ایران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. <https://dor.isc.ac/dor/20.10>. 01.1.29809525.1402.1402.3.17.5
- زیده‌سرایبی، ملیحه، (۱۳۹۷). «بررسی جرم حفاری غیرمجاز در فقه و حقوق ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سمیه صفائی بازارجمعه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر انزلی، دانشکده علوم انسانی (منتشر نشده).
- غنی‌کله‌لو، کیوان، (۱۳۸۸). جرائم علیه میراث فرهنگی (مطالعه تطبیقی). تهران: معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، مرکز مطالعات توسعه قضایی.

- قدمی، مصطفی؛ علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر؛ و رمضان زاده لسبویی، مهدی، (۱۳۸۹). «بررسی نقش گردشگری در تغییرات کیفیت زندگی مقصد (نمونه مورد مطالعه: دهستان کلارآباد، شهرستان تنکابن، مازندران)». *مطالعات اجتماعی ایران*، ۴(۳): ۱۰۱-۱۱۳. http://www.jss-isa.ir/article_23421.html

- مکنزی، چارلز فرانسیس، (۱۳۵۹). سفرنامه شمال. برگردان: منصوره اتحادیه، تهران: گستره.

- هاشمی مقدم، امیر؛ درویشی، نرگس؛ اشرفی نیا، سارا؛ و ساورسغلی، حنا، (۱۴۰۴). «این گنج طلسم دارد: بررسی انسان‌شناختی دلایل ناکامی گنج‌یابان در باورهای مردم مازندران». *نامه انسان‌شناسی*، ۴۰(۱): ۳۲۹-۳۶۰. <https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2082662.1607>

References

- Akbari Mafakher, A., (2012). "Mythological and epic foundations of the story of the Mazandaran court in the Shahnameh". *The Journal of Epic Literature*, 14(2): 33-64 (in Persian). <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225793.1391.8.14.2.6>
- Arvand, A., (2012). "Unauthorized excavations: the silver cup of the Kalmakreh of Lorestan". *Bukhara Quarterly*, 15 (91): 90-95 (in Persian).
- Azami Sangsari, C., (1975). *The cattle herds of the Sassanid survivors in Royan from 643 to 1627*. Tehran: Offset Printing and Printing Company (in Persian).
- Blum, E. & Blum, R., (1970). *The Dangerous Hour: The Lore of Crisis and Mystery in Rural Greece*. New York: Charles Scribner's Sons..
- Celik, O., (2020). *Life Underground: Hunting for Armenian Treasure in a Post-Genocide Landscape*. Thesis of doctora, Anthropology department, Johns Hopkins University.
- Dari, F., (2014). "A jurisprudential and legal study of the grave". Master's thesis. Supervisor: Ardovan Arzhang. Advisor: Mehdi Rashvand. Imam Khomeini International University (RA), Faculty of Islamic Sciences and Research. (in Persian).
- Dillinger, J., (2012). *Magical Treasure Hunting in Europe and North America*. Palgrave Macmillan, London.
- Esmaili, Y., (2008). *A journey through the history of Shiism in Mazandaran (from the beginning to the end of the 8th century AH)*. Tehran: Islamic Science and Culture Research Institute (in Persian).
- Foster, G., (1964). "Treasure Tales, and the Image of the Static Economy in a Mexican Peasant Community". *The Journal of American Folklore*, 77: 39-44.
- Foster, G., (1971). "Peasant Society and the Image of Limited Good". In: Cohen, Y. A. *Man in Adaptation: The Institutional Framework*, New York: Routledge: 298-311.
- Ghadami, M., Aligholizadeh Firuzjaei, N., Ramezanzadeh Lasboei, M., (2010). "Investigating the role of tourism in changes in the quality of life of the destination (case study: Kalarabad village, Tonekabon city, Mazandaran)". *Iranian Social Studies*, 4(3): 101-113. http://www.jss-isa.ir/article_23421.html (in Persian).
- Ghani Kalehloo, K., (2009). *Crimes against cultural heritage (comparative study)*. Tehran: Legal and Judicial Development Department of the Judiciary, Center for Judicial Development Studies. (in Persian).

- Hashemi Moghadam, A., Darvishi, N., Ashrafinia, S., Savarsofla, H., (2025). "This treasure has a spell: An anthropological study of the reasons for the failure of treasure hunters in the beliefs of the people of Mazandaran". *Iranian Journal of Anthropology*, 40(1): 329-360. <https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2082662.1607> (in Persian).
- Khalili, M., Rezaei, I., (2019). "A description of historical objects obtained from unauthorized excavations and accidental discoveries of the last two centuries (from the Qajar period to the second Pahlavi) in Mazandaran, based on written documents and folk tales". *Archaeological Studies of Parseh*, 10(3): 182-165. <http://dx.doi.org/10.30699/PJAS.3.10.165> (in Persian).
- Khoshfar, G., Danesh, Y., Javadiniyya, A., (2012). "A study of migration flows and factors affecting them in Mazandaran Province". *Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 1(4): 147-176. <http://scdsjournal.ir/article-1-48-fa.html> (in Persian).
- Mackenzie, C. F., (1970). *Travelogue of the North*. Translated by Mansoureh Al-Hayheed, Tehran: Gostareh. (in Persian).
- Rabino, Y. L., (2011). *Travelogue of Mazandaran and Astarabad*. Translated by Gholam Ali Vahid Mazandarani. Tehran: Scientific and Cultural. Fifth edition. (in Persian).
- Rezaei-Rad, M., Tajri-Moazani, Z. & Esmaili, A., (2022). "The most important examples of crimes against cultural and historical heritage in Iranian criminal policy". *Quarterly Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(5): 641-649. https://www.jccj.ir/article_181660.html (in Persian).
- Shafia, S., (2023). *Presenting a legislative package for punishing unauthorized actions related to equipment for excavation or exploration of cultural heritage (18969)*. Tehran, Iran: Research Center of the Islamic Consultative Assembly. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.29809525.1402.1402.3.17.5> (in Persian).
- Shahorani, S., (2014). "The criminal policy of the Islamic Republic of Iran in combating the crime of unauthorized excavation and excavation in historical and ancient sites with an emphasis on prevention strategies". Master's thesis. Supervisor: Behzad Razavifard. Allameh Tabatabaei University, Faculty of Political Science. (in Persian).
- Shakeri, A. & Khodabakhshi, H., (2011). "Investigating the crime of unauthorized excavation and excavation". *Criminal Law Research Journal*, 2(2): 84-63. https://jol.guilan.ac.ir/article_601.html (in Persian).
- Shayestefar, M., (2003). "The reasons for the Alawites turning to Mazandaran". *Islamic Research*, 1 and 2: 251-263. (in Persian).
- Soroush, Y., (2019). "Challenges of public law of unauthorized excavations with emphasis on Rudbar County". Master's thesis. Supervisor: Hossein Sharifi. Islamic Azad University, Bandar Anzali Branch, Faculty of Humanities. (in Persian).
- Zaideh Sarai, M., (2018). "Investigating the crime of unauthorized excavation in Iranian jurisprudence and law". Master's thesis. Supervisor: Somayeh Safai Bazarjoomeh. Islamic Azad University, Bandar Anzali Branch, Faculty of Humanities. (in Persian).